

T.C.

İSTANBUL MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAYEK'İN SOSYAL ADALET ELEŞTİRİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NİMETULLAH YAŞAR

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Atilla YAYLA

İSTANBUL - 2022

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar tüm safhalarda etik dışı olabilecek bir davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, bu tez çalışması ile elde edilmeyen tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynakçaya aldığımı, yine bu tez çalışmasında ve yazım sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

Nimetullah Yaşar

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
TEŞEKKÜR	vi
KISALTMALAR	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
BİRİNCİ BÖLÜM	3
ADALET: Kavram, Muhteva ve Tarihi Gelişim	3
1.1 Adalet Kavramı	3
1.1.1 Adalet Kavramının Etimolojisi ve Tarihi Gelişimi	6
1.2 Adaletin Kavramsallaştırılma Sürecinde Farklı Bakış Açılıarı	12
1.2.1 Immanuel Kant: “İyi Niyet Olarak Adalet”	13
1.2.2 John Rawls: “Hakkaniyet Olarak Adalet”	14
1.2.3 Robert Nozick: “Hak Kazandırıcı Adalet”	17
1.2.4 John Stuart Mill: “Faydacı Adalet”	20
İKİNCİ BÖLÜM	22
HAYEK’İN TOPLUMSAL DÜZEN VE ADALET TEORİSİ	22
2.1 Hayek’in Düzen, Hukuk ve Adalet Teorisi	23
2.1.1 Hayek’in Ontolojik ve Metodolojik Bireyciliği	25
2.1.2 Hayek’te Düzen Kavramı	26
2.2 Hayek’in Hukuk Anlayışı	31
2.2.2 Hayek’te Hukukun Niteliği	34
2.2.3 Hayek’in Adalet Teorisi	36
2.2.3.1 Prosedürel Adalet	37

2.2.3.2 Sosyal Adalet	38
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	42
HAYEK'İN SOSYAL ADALET TEORİSİNE YÖNELİK ELEŞTİRİSİ.	42
3.1 Hayek'in Adalet Çözümü.....	42
3.2 Hayek'in Sosyal Adalet Eleştirisi.....	44
SONUÇ	54
KAYNAKÇA	57

ÖNSÖZ

Şüphesiz adalet herkes için gereklidir ancak herkesin adalet tanımı ve adaletten beklentileri aynı olmayabilir. Bu durum tarihsel süreçte de böyle olagelmıştır. Farklı dönemlerde çeşitli adalet yaklaşımları ve tanımları söz konusu olmuş ve adalet kelimesine farklı anlamlar yüklenmiştir. Çeşitli düşünürler ve teorisyenler kendi toplumsal gerçeklikleri çerçevesinde adalet tanımına odaklanmışlar ve nihayetinde de doktrinde temel bir uzlaşma sağlanamamıştır. Bu düşünürlerden Hayek'in adalet anlayışı ve sosyal adalet kavramına yönelik yaklaşımı literatürde çeşitli açılardan ele alınmakla birlikte sosyal adalet kavramına yönelik eleştirilerinin geniş kapsamda incelenmesinin hem literatüre hem de doktrine katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu kapsamda bu çalışmada Hayek'in adalet anlayışı incelenmiş ve sosyal adalet kavramına yönelik eleştirileri irdelenmiştir.

TEŞEKKÜR

Bu çalıőmanın ortaya çıkması sűrecinde desteęini ve sabrını esirgemeyen çok kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Atilla YAYLA'ya sonsuz űkranlarımı sunarım. Deęerli hocam Prof. Dr. Bekir Berat Őzipek'e tez yazma sűreci Őncesinde tűm bilgi ve birikimini paylaőtıęı için teőekkűrű borç bilirim. Ayrıca tez jűrimde yer alarak deęerli gűrűőleriyle katkıda bulunan hocam Sayın Prof. Dr. Alim Yılmaz'a teőekkűrlerimi sunarım. Manevi desteklerini her zaman yanımda hissettięim kıymetli dostlarım Kenan Bodur, Polat Tacar ve Celal Sarıoęlu'na műteőekkirim. Son on yıldır hayatımın her alanında olduęu gibi bu tezin ortaya çıkması sűrecinde de her daim yanımda olan, sabreden, gece gűndűz desteęini her űekilde gűsteren sevgili eőim Őzge'ye ve biricik kızım Aden'e de minnettirim.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
HFSA	: Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi
E.T.:	: Erişim Tarihi
Vs.	: vesaire
A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.t	: Adı Geçen Tez
s.	: sayfa
Ed.	: Editör
C.	: Cilt
Y.	: Yıl
Sa.	: Sayı

ÖZET

İnsanlık varoluşundan beri adil bir birlikte yaşam sürdürmenin peşinde olmuş ve hakkaniyet çerçevesinde yaşamayı arzu etmiştir. Dolayısıyla en eski çağlardan beri adalet kavramının tanımı ve adil bir sistemin tesisi üzerine çeşitli tartışmalar ve araştırmalar süre gelmiştir. Adaletin ne olduğunun anlaşılması için öncelikli olarak etimolojik geçmişini ve tarihsel süreçteki gelişimini irdelemek kuşkusuz önemlidir. Bu süreçte çeşitli düşünürlerin öncülüğünde adaletin kavramsallaştırılma süreci de kapsamlı olarak ele alınmalıdır. Bahsedilen düşünürler arasında Hayek'in konumunun adalet mevzu bahis olduğunda kapsamlı bir şekilde ele alınması gerekliliği tartışılmaz bir gerçektir. Bu minvalde bu çalışma adalet konusunda Hayek'in yaklaşımını irdeleyerek Hayek'in sosyal adalet anlayışına yönelik eleştirisine ışık tutma amacındadır. Bu maksatla Hayek'in adalet çözümlemesi incelenmiş ve sosyal adalet eleştirisi detaylı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hayek, Adalet, Sosyal Adalet, Sosyal Adalet Eleştirisi

ABSTRACT

Since its existence, humanity has sought a just order and desired to live within the framework of equity. Therefore, there have been various discussions and inquiries on the definition of the concept of justice and the establishment of a just system since ancient times. So as to understand what justice is, it is undoubtedly important to examine its etymological background and its development in the historical process. In this process, under the leadership of various thinkers, the conceptualization process of justice should be handled comprehensively. Among the aforementioned thinkers, it is an indisputable fact that Hayek's position should be addressed comprehensively when the issue of justice is in question. In this respect, this study aims to shed light on Hayek's criticism of social justice by examining Hayek's approach to justice. For this purpose, Hayek's analysis of justice has been examined and his criticism of social justice has been discussed in some detail.

Keywords: Hayek, Justice, Social Justice, Criticism of Social Justice

GİRİŞ

Günümüzde pek çok insan, yoksullara ya da gelir düzeyi kendilerinden düşük olanlara yardım etmenin veya kendi sahip olduklarını onlarla paylaşmanın sosyal adaleti sağlamanın gereği olduğunu düşünürler. Temelde sosyal adaleti sağlamanın neden gerekli olduğunu rasyonel olarak açıklayamasalar da bu düşünceyi adeta sorgulanamaz bir gerçeklik olarak görürler. Tamamen kişisel bir düşünce ve tercih olarak gündeme geldiğinde sorun teşkil etmese de çoğu zaman paylaşımın gerekliliğinden kastedilen şey, devlet otoritesinin yoksullara çeşitli araçlarla faydalar sağlaması ve bu doğrultuda politikalar geliştirip onları yürürlüğe koymasındır. Bu türden bir sosyal adalet arayışını birçok fikir insanı pratikte gerçekleştiremez olduğunu ileri sürerek en baştan reddederler. Özellikle klasik liberal çizgideki düşünürler böyle bir arayışın ve özellikle de bu arayışa otorite tarafından verilecek cevabın bireysel hak ve hürriyetleri ihlal edeceğini savunurlar.

Bu çerçevede özgürlükçü perspektiften bir adalet çözümü sunduktan sonra, çalışmanın odak noktasına Friedrich August von Hayek'in¹ sosyal adalet eleştirisini koyacağız. Asıl tartışmaya geçmeden önce *adalet* kavramına dair detaylı bir çerçeve çizeceğiz. Bu doğrultuda

¹ Friedrich August von Hayek, 1899 yılında Avusturya'da doğmuş, ekonomi ve siyaset felsefesi alanına sayısız katkılarıyla tanınan ünlü bir ekonomist ve siyaset felsefecisidir. Hayek'in yaklaşımı çoğunlukla Avusturya ekolü bağlamında değerlendirilir. Özellikle serbest piyasa kapitalizmini savunmasıyla ünlüdür ve sosyal adalet fikrinin en büyük eleştirmenlerinden biri olarak bilinir.

öncelikle adalet teriminin etimolojik kökeninden bahsedip, tarih içerisindeki kavramsallaşma sürecini irdedeceğiz. Daha sonra bu kavramsallaşma sürecini farklı düşünürlerin bakış açılarından anlamaya çalışarak üzere Immanuel Kant, John Rawls, Robert Nozick ve John Stuart Mill'in görüşlerine değineceğiz. Çalışmanın ikinci bölümünde, sosyal adaletin eleştirisine kapı açmak üzere, Hayek'in toplumsal düzen ve adalet anlayışını irdedeceğiz. Burada elbette en önemli nokta "prosedürel adalet" ve "sosyal adalet" kavramlarının anlamlı bir çerçevesini sunmak olacak. Çalışmanın asıl hedefine vardığı üçüncü bölümde ise Hayek'in sosyal adalet eleştirisini birçok yönden ele aldıktan sonra kendisine yöneltilen karşı eleştirilere yer vereceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

ADALET: KAVRAM, MUHTEVA VE TARİHİ GELİŞİM

1.1 Adalet Kavramı

Siyaset teorisi çerçevesinde incelendiğinde gerek antik çağlarda gerekse günümüz koşullarında adalet kavramının ne kelime anlamı ne de içeriği hususunda doktrinde mutlak bir görüş birliğinin olmadığı anlaşılmaktadır.² Bu bağlamda sürekli olarak yeniden anlamlandırmalara açık olarak karşımıza çıkan bu durum, adalet kavramının pek çok disiplinde farklı anlamlar ihtiva etmesinden ileri gelmektedir. Farklı yer ve zamanlarda adalet kavramına yüklenen anlamların çeşitliliğinin önemli bir nedeni aslında temel hak ve özgürlüklerin bugün anladığımız şekliyle toplumsallaşmamış olmasıdır.³ Adalet kavramının zaman içerisinde farklı tanımlarla farklı anlamlar kazanmasının bir diğer nedeni ise özellikle adalet kavramının kurumsallaşması esnasında tanımlama yapan politik sülhelerin kişisel bakış açısından bağımsız olamayışıdır. Nitekim kavramın

² Erdoğan, Y.V. (1995), *Hayek'in Adalet Anlayışı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 5.

³ Çebi, S.S. (2019), *Antik Yunan'da ve Modern Batı Toplumlarında Hukuk ve Bilim*, HFSA-23, s.91-94.

oluşturulma sürecinde, düzenleyicilerin hangi unsurların ahlaki açıdan daha yüksek değerde olacağını belirlemek gerektiğini ileri sürmeleri bu görüşü haklılaştırmaktadır.⁴ Çünkü adalete dair her değer yargısı tamamen öznel bir bakış açısından kaynaklanacaktır. Yahut belli ideolojilerin süzgecinden geçerek şekillenecektir.

Adalet kavramı, özünde siyaset, felsefe, hukuk ve ekonomi bilimleri gibi alanlar açısından önem arz etmekle birlikte kutsal kitaplara da konu olmuştur. Bilinen en eski tek tanrılı dinlerden olan Yahudilikte ve aynı şekilde Babil kaynaklarında adalet cezalandırma ve intikam ile anılmaktadır. Antik Yunan kaynaklarından Homeros'un İlyada'sında da adalet intikamın tecellisi olarak yer bulmaktadır.⁵ Aynı şekilde birçok dini inanışta da adalete büyük önem atfedilmiştir.

Adalet kavramı bu farklı çerçeveler doğrultusunda irdelendiğinde “doğruluk”, “eşitlik”, “ahlaki doğruluk” ve “hakkaniyet” terimleriyle gerek teorik gerekse de pratik anlamda paralellik göstermektedir. Adaletin unsurları hususunda Antik Yunan uygarlığından günümüze, Avrupa'dan Mezopotamya'ya kadar birçok yerde ve zamanda çeşitli açıklamalar yapılmıştır, ancak genel kabul gören belirlemeler yapılamamıştır. Bu nedenle tarihe ışık tutan kaynaklarda adalet kavramının tanımı farklı şekillerde karşımıza çıkmış ve netice itibariyle siyaset felsefesinin önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Adalet kavramının anlam ve unsurlarına dair bu görüş farklılıkları birçok yönden eleştiriye maruz kalmış ve hatta bu durumun doğrudan doğruya adaletsizliklere de yol açtığı ileri sürülmüştür.⁶

⁴ Erdoğan, a.g.t., s. 6.

⁵ Babayeva, B. (2019), “Marksist ve Liberal İdeolojiler Açısından Siyasal Adalet”. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 7 (18), 62

⁶ A.g.e., s.63

Daha öncede değindiğimiz üzere, adaletin tesis edilmesinin bir dayanağı olarak hangi esasların göz önünde bulundurulması gerektiği konusunda mutlak mutabakat mevcut olmamakla beraber, adaletin hangi unsurları barındırması gerektiğine ilişkin doktrinde bazı ortak fikirler mevcuttur. “*Erdem*”, “*fayda*”, “*hak*”, “*eşitlik*”, “*mütekabiliyet*” ve “*ihtiyaç*”⁷ kavramlarının bu bağlamda adaletin unsurları arasında sayılması mümkündür. Adaletin birbirinden farklı unsurları içerdiği doktrinde kabul edilmiş bir gerçeklik olmakla beraber, herhangi bir unsurun tek başına adaleti tanımlamaya yetersiz olduğu da vurgulanması gereken önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, adalet teorisi farklı unsurları bir araya getirebilmeli ve bu unsurlar arasında bir bağ kurabilmelidir.⁸

Bu bağlamda adalet kavramının ortaya çıkış sürecini belirli bir çerçeveye yerleştirip konumuzu daha ayrıntılı biçimde ele alma şansını yakalayabiliriz. Bu çalışmanın esas konusu bağlamında önemli bir yere sahip olan Hayek’in sosyal adalet eleştirisini doğru anlamak ve kavramsal değişimlerin siyaset felsefesine ve teorisine etkilerini ortaya çıkarmak amacıyla adalet kavramının etimolojik esaslarını ve tarihsel süreç içerisindeki gelişimini irdelemek yerinde olacaktır.

⁷ Campbell, T. (2010), *Justice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s.6

⁸ Babayeva, a.g.e., s.63

1.1.1 Adalet Kavramının Etimolojisi ve Tarihi Gelişimi

Kavramsallaşma sürecine ilişkin anlatımda da belirtildiği üzere adalet kavramının oluşma evresinde coğrafi ve şahsi etmenler etkili olmuştur. Bu minvalde adalet, hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetmek olarak tanımlanmaktadır.⁹ Uluslararası doktrinde ise genellikle yurttaşları yargılayan ve cezalandıran bir ülkedeki yasalar sistemi¹⁰ olarak anılmaktadır.

İngilizcede “justice” sözcüğüne karşılık gelen bu kavram etimolojik olarak Latin kökenlidir. Justice, *Jus* kelimesinin etimolojik bağlamlarından ilki olan Latince *jussi* kelimesinden gelir ve "insan veya ilahi yasalarca belirlenmiş olan" anlamına geldiği varsayılmaktadır. Ayrıca, *Jussi*, "emrediyorum" anlamına gelen Latince *jubeo* fiilinin de bir çekimidir. Buna karşılık, *jubeo*'ya iki farklı etimolojik anlam yüklenir. Birincisi, “-phobia” son ekinde biten modern İngilizce sözcüklerde olduğu gibi, Yunanca fiil *φοβεω*, “tehdit etmek, tehditlerle korkutmak ve tehditkâr bir şekilde komuta etmek” kelimesinden gelir. “Jubeo” için diğer olası etimolojik bağlamın, "savaş, kavga" anlamına gelen Yunanca *υςμινη* adıyla ilgili olduğu ileri sürülür.¹¹ Bunun yanı sıra, Türkçede kullanıldığı şekliyle Arapça “adl” sözcüğünden gelmekte ve anlamsal bakımından “hakka uygunluk, doğruluk”¹² olarak Türkçede karşılık bulmaktadır.

Etimolojik ve kavramsal analiz sürecinde birçok yerde adaleti insanların "hak ettiklerini" alması olarak yorumlayanlar olmuştur. “Hak etme” ifadesinden kastedilen ise genel olarak ona etik, rasyonalite, hukuk, din, eşitlik, ahlaki doğruluk vb. açılardan hangisi veya hangileri bağlamında

⁹ TDK: <https://sozluk.gov.tr/> (E.T: 07/03/2021).

¹⁰ <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6z%C3%BCk/ingilizce/justice> E.T: 07/03/2021).

¹¹ Boatright, J., (2018), *The History, Meaning, and Use of the Words Justice and Judge*, 49 St. Mary's L.J. 727, s.731.

¹² Erdoğan, a.g.e., s. 6.

bakıldığına göre değişiklik göstermiştir.¹³ Bunun bir sonucu olarak da adaletin uygulanma biçimi her toplum ve kültürde farklılık göstermiştir.

Şunu özellikle belirtmek gerekir ki adalet kavramı insanlık tarihi kadar eskidir. Adalet, tarihi gelişim süreci içerisinde içgüdü ile, sağduyu ile, örf ve adetlerle, tanrının sözü olarak kutsal kitaplarla ve başka yol ve yöntemlerle sağlanmaya çalışılmıştır. Bu süreçte ilk adalet teorileri, Antik Yunan filozofları Platon ve Aristoteles'in eserlerinde karşımıza çıkmıştır. Platon'un *Devlet (The Republic)* ve Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* isimli eserleri bu tarihi gelişim sürecinin belki de ilk basamaklarını oluşturmaktadırlar. Plato'nun *Devlet* adlı eserinde adalet, bir çeşit doğal düzen içerisinde yaşayan bir toplumda haksızlığa uğrayanlar ve haksızlığı yapanlar arasında böyle bir durumun bir daha gerçekleşmemesi için bir çözüm ve uzlaşma biçimi olarak öngörülmüştür. Aristo'nun *Nikomakhos'a Etik* kitabında ise adalet kelimesi kavramsal olarak tasnif edilmiştir.¹⁴ Temelde kelime anlamsal açıdan ikiye ayrılmış ve ilk olarak “adil” kelimesi “yasal olan” anlamında kullanılmıştır ve evrensel adaleti temsil etmektedir. Adil kelimesi bu kapsamda Aristo tarafından gelenek ve göreneklere riayet etmek anlamında kullanılmıştır.

Bunun yanı sıra Aristo “özel adalet” olarak ifade ettiği şekliyle adaleti doğruluk ve eşitlikle paralel anlamlarda kullanmıştır. Açgözlülüğün en büyük adaletsizliklere yol açmakta olduğunu ileri süren Aristo'ya göre adil olmayan insanların daha fazlasını isteme ihtirası eşitsizliğe sebebiyet vermektedir.¹⁵ Ancak bu görüşleri daha sonraları eşitsizliğin neden ya da hangi bağlamlarda adaletsizlikle eşdeğer olamayacağı dair birçok farklı filozof ve teorisyen tarafından eleştirilmiştir.

¹³ Johnston, D. (2011), *A Brief History of Justice*, Wiley-Blackwell, s.15.

¹⁴ Hamed, A. (2014), “The Concept of Justice in Greek Philosophy (Plato and Aristotle)”, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, [S.l.], c. 5, n. 27 P2, s. 1163, dec. ISSN 2039-2117. <https://www.mcser.org/journal/index.php/mjss/article/view/5193> (E.T: 06/03/2021)

¹⁵ A.g.t., s. 11.

İlahi buyruk teorisini savunanlar, adaletin Tanrı kaynaklı olduğunu söylüyorlardı. On yedinci yüzyılda, John Locke gibi filozoflar adaletin kaynağı olarak doğal hukuku gösteriyordu. Kendisine atfedilen ünlü sosyal sözleşme teorisi, adaletin herkesin karşılıklı mutabakatından kaynaklandığını iddia ediyordu.¹⁶ Bu mutabakat çerçevesinde toplumu oluşturan bireyler birbirlerine karşı şiddet uygulamaktan ve birbirlerini dolandırmaktan kaçınacaklar ve böylece adaleti tesis edeceklerdi. On dokuzuncu yüzyılda da John Stuart Mill gibi faydacı olarak adlandırılan filozoflar, adaletin en fazla insan için en iyi sonuçlara yol açan bir sistem olması gerektiğinden bahsediyordu. Dworkin gibi eşitlikçiler, adaletin sadece eşitlik koordinatları dahilinde var olabileceğini söylüyorlardı. Sözleşmeciler, John Rawls örneğinde olduğu üzere dağıtıcı adaletin, bir adalet türü olduğunu belirtmek amacıyla bir sosyal sözleşme teorisi ileri sürüyordu.¹⁷ Ancak, dağıtıcı adalet teorileri neyin dağıtılacağını, kimler arasında dağıtılacağını ve uygun dağıtım yönteminin ne olacağına dair konulara değinmiyordu.

Kavramın gelişim sürecinin önemli bir basamağını elbette ki liberteryen bakış açısı oluşturmaktadır. Bu çerçevede filozof Robert Nozick'in adalet teorisi için mülkiyete dayalı bir teoridir denilebilir. Bu teori mülkiyetin ilk etapta nasıl elde edildiği sorusu temelinde gelişmiştir. Yetkilendirme teorisi olarak tercüme edilebilecek olan bu teorisini başlıca üç prensibe dayandıran Nozick, bunları “elde etme”, “aktarma” ve “adaletsizliğin düzeltilmesi” olarak saymıştır. Daha önce sahibi olunmayan mülkler üzerinde özel mülkiyet nasıl tesis edilir sorusunun cevabını “elde etme” ilkesi ararken, bu mülkiyetin hangi şartlar çerçevesinde el değiştirdiğini “aktarma” ilkesi amaç edinmişti. Ve son olarak üçüncü ilke, süreç boyunca bu iki prensibin uygulanıp uygulanmadığını bir test etmiştir. Bunun yanı

¹⁶ Dorter, K. (2005), *The Transformation of Plato's Republic*, Lexington Books, 2005, s.33-36.

¹⁷ Romijn, P. (2010), “Historical Justice in International Perspective: How Societies Are Trying to Right the Wrongs of the Past”, *The English Historical Review*, Cilt CXXV, Sayı 514, s. 790–791, <https://doi.org/10.1093/ehr/ceq153>

sıra, cezalandırıcı adalet teorilerine göre ise, adaletin sağlanabilmesi için suçun cezalandırılması şarttır. Bununla yakından ilişkili olarak, düzeltici ya da onarıcı adalet ise mağdurların ve suçluların ihtiyaçlarına odaklanan bir adalet yaklaşımından ileri gelmektedir.¹⁸

Belirtmek gerekir ki eski çağlarda adalet kavramı felsefi düzlemde ele alınırken Orta Çağa gelindiğinde kavram teolojik çerçevede ele alınmış ve Stoa felsefesinde ve Skolastik felsefede örneklerine rastlanıldığı üzere adalet kavramı doğal hukukla ilişkilendirilmiştir. Adalet kavramının gelişim süreci Batı dünyasında Orta Çağda bu şekilde bir seyir izlerken doğuda ise adalet kavramına farklı bir açıdan yaklaşmıştır.

Nitekim eski Türk gelenekleri incelendiğinde adaletin mutlak töre ve kuralların tarafsızlıkla infaz edilmesi şeklinde vücut bulduğu görülmektedir.¹⁹ Osmanlı devletinde adalet kavramı mercek altına alındığında ise görülmektedir ki adalet genel olarak zulmün reddedilerek mazlumun korunması ve hakkın hak edene verilmesi şeklinde tarif edilmiştir. Burada her ne kadar hakkı hak edene vermek bağlamında dini bir bakış açısı var gibi görünse de “hak” kavramının evrensel bağlamı ağır basmaktadır.²⁰ Gerek yönetim gerekse siyasal yapı olarak Osmanlı Devleti’nde kuruluşun Cumhuriyetin ilanına kadarki süreçte biri dini temelli (*şer’i hukuk*) diğeri ise padişahın iradesiyle (*örfi hukuk*) oluşmuş olan ikili (düalist) bir hukuk sistemi hâkim olmuştur. Osmanlı devletinin kuruluşuyla derhal meydana gelmemiş olan bu ikili hukuk sisteminin oluşmasında çeşitli faktörler vardır.²¹ Adalet kavramının Osmanlı Devleti’nde siyasi ve entelektüel açıdan daha çok tartışılır olması özellikle

¹⁸ Jost, J., & Kay, AC. (2010), *Social justice: History, theory, and research*. İçinde ST. Fiske, D. Gilbert, & G. Lindzey (Eds.), *Handbook of Social Psychology* (5th ed., Vol. 2, s. 1122-1165). Wiley. s.1125

¹⁹ Safi, İ., (2018), *Adalet ve Siyaset İlişkisi Üzerine*, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 12 Güz, s.64

²⁰ Güriz, A., (1994), *Adalet Kavramının Belirsizliği*; Adnan Güriz (Ed.) *Adalet Kavramı*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yay., s.5-25 (*Aktaran*; ERDOĞAN, a.g.t., s. 7-11)

²¹ İnalçık, H. (1958), “Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi- Sultani Hukuk ve Fatih' in Kanunları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 13 (02), s. 102

Tanzimat Fermanı ile meydana gelmiştir. Başlangıçta daha çok temel haklar ile hürriyetlerin güvence altına alınması ve temini ile bununla ilgili hükümler adaletin kapsamına girerken, sonraları kişilerin bireysel haklarının ve mallarının korunması ve kişi güvenliğinden hareketle özel yaşamın da korunmasının gerekliliği eklenerek kavramsallaşma sürecinde bir evrilmeye yol açtığı gözlemlenmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere, Tanzimat öncesi dönem dikkate alındığında bazı hususlarda İslam dinine göre adalet anlayışı mevcut iken, Tanzimat Fermanı ile birlikte toplumsal hayata dair birçok husus dini hiçbir referans gözetilmeksizin anayasal güvence altına alınmıştır. Hatta özelden İslam'da da bulunan bazı evrensel adalet değerleri gerçek anlamda varlığını bu dönemde gerçekleştirebilmiştir. Örneğin, Kuran'da yer alan “*hiçbir suçlu başkasının cezasını çekemez*” hükmü Osmanlı Devleti adalet anlayışına ancak Tanzimat döneminde girebilmiştir.²²

Cumhuriyet tarihine geçiş sürecinde adalet kavramının evrimini ele almak gerekirse, tek parti otoriter rejiminin öznel bakış açısına rağmen temel hak ve özgürlüklerin bu evrimde temel rolü oynadığı görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra yürürlüğe giren 1924 Anayasası, dönemin gereklerine elverişli bir şekilde adalet kavramını anayasal güvence altına alarak sistemleştirmiştir. 1924 Anayasası m.70 kişi dokunulmazlığı, düşünme, vicdan, söz, yayım, çalışma, yolculuk, mülk edinme gibi hükümlere yer vermiştir. Adalet bu doğrultuda temel hak ve özgürlüklerin teminat altına alınması olarak karşımıza çıkmıştır.²³ 1961 Anayasası incelendiğinde ise temel hak ve özgürlüklerin özel hayatın gizliliği de nazara alınarak şekillendiği görülmüştür. Bu yönde ilk sistematik düzenleme, 1961 anayasası ile gerçekleşmiştir. Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde uyum paketleri ve ilgili müktesebatlar çerçevesinde temel hak ve

²² Konan, B., (2011), “İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devleti'ne Bakış”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* c. XV, Sayı. 4, s.273

²³ Gözler, K., (2000), *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, s.57-74

hürriyetler alanında düzenlemelerde bulunulmuştur. 1982 Anayasasına bakıldığında m. 20’de ‘herkes özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir’ hükmü yer almaktadır.

Teknolojinin ilerlemesi ile birlikte adaletin tesisi için yeni güncel unsurların varlığı aranırken, 2010 yılında bu doğrultuda bir dizi girişimler olmuş ve bu hükme ek bir fıkra eklenerek kişinin şahsıyla ilgili kişisel veriler konusunda bilgilendirilme, bu verilerin silinmesini isteme hakkına sahip olduğu kanun koyucu tarafından hükme bağlanmıştır.²⁴ Görülmektedir ki adalet kavramı tarihi gelişim süreci içerisinde genelden özele doğru belirgin değişikliklere uğramış, yeni anlamlar yüklenmiş ancak hiçbir zaman herkesçe kabul gören genel geçer bir çerçeveye oturtulamamıştır.

Çalışmanın buraya kadar olan kısmında gerek tarihsel süreçte gerekse coğrafi ve kültürel bağlamlarda adaletin çeşitli tanımlamalarla açıklanmaya çalışıldığı ifade edildi. Hemen hemen bütün tanımlamalar, adaletin üstün bir norm olarak teori ve pratikte yer bulması gerektiğini belirtmiş ve aynı durağa çıkan farklı yollar misali farklı filozofların bu konuda muhtelif görüşleri olmuştur. Görülmektedir ki eşitlik, özgürlük, demokrasi gibi bir dizi kavramla zaman zaman uygulamada eş değer olarak vücut bulan adalet, esasında tüm bu kavramların kesişim kümesi ve bir üst norm olarak bir sistem halinde düzenlenmektedir.²⁵ Rawls’un da belirttiği üzere doğruluk fikir sistemlerinin birincil erdemi iken adalet toplumsal kurumların birincil erdemidir.

Bu doğrultuda belirtmek gerekir ki toplumlarda öncelikle adaletin var olması gerekir. Ancak bunun nasıl vuku bulacağı konusunda modern dönemde de teorisyenler çeşitli argümanlar ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda

²⁴ Salihpaşaoğlu, Y., (2013), “Özel Hayatın Kapsamı: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Işığında Bir Değerlendirme”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* c. XVII, Sayı 3, s.234.

²⁵ Erdoğan, a.g.t., s.14.

adalet teorilerine yönelik bir kavramsallaştırma sürecini detaylandırdıktan sonra karşımıza çıkacak olan adalet türlerinden bahsedecek ve Hayek'in adalet teorisi özelinde değerlendirmelerde bulunacağız.

1.2 Adaletin Kavramsallaştırılma Sürecinde Farklı Bakış Açıları

Küresel ve ulusal boyutta adaletin gelişim sürecini incelediğimizde, kavramın oldukça farklı süzgeçlerden geçerek şekillendiğini, ancak nihai bir forma ulaştırılmadığını ortaya koyduk. Platon ve Aristo da dâhil olmak üzere en eski kanonik filozoflardan bazıları adalet hakkında fikirleri ileri sürmüştür. Modern dönemde özellikle Rawls'ın adaletle ilgili ileri sürmüş olduğu görüşleri ve elbette Hayek'in çığır açan görüşleri sosyalizm çerçevesinde şekillenen boyutuyla sosyal adaletin çelişkilerini ortaya çıkarmayı başarmıştır. Buradan hareketle özellikle Rawls ve Hayek'in ortaya koymuş oldukları çalışma ve fikirler, adaletin yeni bir düzlemde kavramsallaşmasını sağlamış ve böylelikle siyasal bilimlerde sistematik bir konu haline getirmiştir.²⁶

Modern adalet teorilerini şekillendiren bu teorisyenler arasında çalışmamızın konusunu oluşturan Hayek'in sosyal adalet eleştirisine geçmeden önce genel olarak Hayek'in adalet anlayışına değinilecektir. Hayek'in sosyal adalet eleştirisi ise ayrı bir başlık altında ele alınacak olup, çalışmanın ulaşmaya çalıştığı yeri teşkil edecektir. Ancak, ikinci kısma geçmeden önce adalet üzerine önermelerde bulunan diğer filozofların görüşlerini de kısaca incelemek yerinde olacaktır.

²⁶ Giorgia, A., (2013), *Kutsal İnsan*, (çev. İsmail Türkmen), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2. bs. İstanbul, 2013, s.13. (Aktaran, Babayeva, a.g.e., s.64.).

1.2.1 Immanuel Kant: “İyi Niyet Olarak Adalet”

Kant, rasyonel unsurların ahlaki özerkliğinde adaleti bireysel haklar açısından ele alarak temellendirmeye çalışmıştır. Bu yaklaşım Kant'ı, sosyal faydalarına başvurarak adaletin kurallarını meşrulaştırmaya çalışan birçok klasik liberalden ayırmıştır. David Hume'a göre, adalet kuralları meşrudur çünkü bu kurallar toplumsal düzeni ve refahı sürdürmek için gereklidir.²⁷ Kant, bunun aksine ne toplumsal faydaya ne de hak ve adaleti meşrulaştırma deneyimine başvurmuştur. Bunun yerine, temel hak ve özgürlükler, bu hakkın sosyal faydası hakkında ampirik gözlemlere başvurulmaksızın, saf pratik akılla gerekçelendirilebilir. Özgürlük hakkı mantıksal olarak insan doğasında rasyonel ve ahlaki açıdan özerk bir unsur olarak oluşur. Bu bağlamda haklara saygı göstermekten kaynaklanan sosyal faydalar, eylem özgürlüğünün birincil gerekçesi değil, bir sonucudur.²⁸

Bu bakımdan Kant, adaletin egemen olmadığı bir dünyada yaşamının anlamlı olmadığını savunmuş ve “iyi niyet” dışında mutlak bir şeyin olmadığını savunmuştur. Kant, iyi olarak adlandırdığı şeyi ise ikiye ayırmıştır: mutlak değerli olan iyi ve bir vasıta olarak kullanılan iyi.²⁹ Kant ilkin benimsenerek mutlak iyiyi benimsemiştir çünkü içten gelen iyi niyetle iyi davranıldığını düşünmüştür. Bu itibarla Kant, bir davranışın ahlaki olarak iyi kabul edilmesinin ön koşulunu, bu davranışın “iyi” sonucuna göre

²⁷ Jensen, A., (2018), *Kant's Theory of Justice*: <https://cla.umn.edu/philosophy/news-events/story/kant-s-theory-justice> (E.T: 09.03.2021).

²⁸ Smith, G. H. *Libertarian Aspects of Kant's Theory of Individual Rights*: <https://www.libertarianism.org/columns/immanuel-kants-theory-justice#:~:text=Kant%2C%20as%20we%20have%20seen,moral%20autonomy%20of%20rational%20agents.&text=Instead%2C%20our%20basic%20right%20to,social%20utility%20of%20this%20right>. (E.T: 09.03.2021).

²⁹ Risse, M., (2013), *Thinking about Justice*, Harvard University, November 9, 2013: <https://research.hks.harvard.edu/publications/getFile.aspx?Id=1036> (E.T: 09.03.2021).

değil de davranışın oluşumuna sebebiyet vererek “iyi” olmasına bağlamıştır.³⁰

Kant’ın adalet anlayışı aynı zamanda kural adaleti olarak da ifade edilen prosedürel adalet içerisinde değerlendirilmektedir. Klasik liberalizm savunucularının adalet anlayışı olarak benimsediği şekliyle göre adalet topluma ya da bireylere ilişkin olmayıp kurallara ilişkindir. Bu bağlamda, eğer bireylerin tercih ve eylemleri klasik liberal öğretilerde ifade edildiği gibi negatif statü haklarına saygılı, genel, olumlu veya olumsuz anlamda belirli bir özneye yönelik olmayan kurallarla tutarlı ise bu eylemlerin adil olduğundan söz edilebilir.³¹

1.2.2 John Rawls: “Hakkaniyet Olarak Adalet”

John Rawls, faydacılığa alternatif bir ahlaki teori sunmaya çalışmış ve bir dağıtım adaleti sorununu ortaya koyarak toplumda malların adil dağılımının gerekliliği hususunu ele almıştır. Teori, güncellenmiş bir Kant felsefesi formu ve geleneksel sosyal sözleşme teorisinin bir varyant formu üzerine odaklanır. Rawls'un adalet teorisi, diğer adalet biçimlerinin aksine, tamamen politik bir adalet teorisidir.³² “Hakkaniyet olarak Adalet”te Rawls, cehalet perdesinin ardındaki çıkarıcı rasyonel bireyler olarak adlandırdığı kişilerin toplumu gerçek dünyada yapılandırmak için iki genel adalet ilkesini seçeceklerini savunur: “Eşit Özgürlük İlkesi” ve “Farklılık İlkesi”.

³⁰ Doğan, A., (2013), *Küresel Açlık Sorunu ve Sosyal Adalet*, 2. bs. Dergâh Yayınları, İstanbul, s.22-23. (Aktaran, Babayeva, a.g.e., s.64)

³¹ Yayla, A. (2000), *Özgürlük Yolu Hayek'in Sosyal Teorisi*, Liberte Yay., Ankara., s.73

³² Nagel, T., (2011), *Rawls on Justice*, The Philosophical Review, vol. 82, no. 2, 1973, s. 220–234

İlk olarak *eşit özgürlük ilkesine* göre herkes en geniş anlamda benzer özgürlüklere ve eşit hakka sahiptir. İkinci olarak *farklılık ilkesine* göre ise sosyal ve ekonomik eşitsizlikler, hem en az avantajlı kişilerin faydasına olacak, hem de fırsat eşitliği koşulları altında herkese ulaşılabilir imkanlar sağlayacak şekilde düzenlenmelidir.³³ Bu ilkenin gereği olarak öncelikle toplumdaki herkesin yaşam standartlarını yükselterek ve en az avantajlı kişileri düşük refah düzeyleri ile tutarlı bir şekilde destekleyerek, mevcut en kötü durumda olan insanlar için hayatı daha iyi hale getirmek mümkündür.

Bu doğrultuda yüksek mevkilere erişimin, mantık dışı kriterlere göre ayrımcılık yapılarak engellenmemesi gerekir.³⁴ Her bireyin var olan her mevki ya da statüye erişebilme imkanına sahip olması gerekir. Buradan hareketle söylenebilir ki Rawls'un teorisi faydacı etiği karşısına almaktadır. "Hakkaniyet olarak adalet" bağlamında Rawls faydacı etiği eleştirirken, sadece çoğunluğun mutluluğunun sağlanarak geride kalanların umursanmadığını ve bu durumun adaletsiz bir iklim yarattığını ileri sürmektedir.³⁵

Rawls'a toplumsal kurumların ilk erdemi olarak adalet kavramını ileri sürer. Bu doğrultuda, ileri sürülen teori her ne kadar akla uygun ve iktisadî olursa olsun, gerçekleri yansıtmıyorsa mutlaka reddedilmeli veyahut yeniden gözden geçirilmelidir. Rawls'a göre her insan bir tür dokunulmazlığa sahiptir ve bu dokunulmazlık adaletten kaynaklanır. Tüm toplumun refahını sağlamak dahi bu dokunulmazlığın ortadan kaldırılmasına gerekçe olamaz. Buradan anlaşılıyor ki Rawls, öncelikle klasik faydacılığın toplumsal faydayı önceleyen yaklaşımına karşı

³³ Garrett, J., (2011), *John Rawls on Justice*, September: <https://people.wku.edu/jan.garrett/ethics/johnrawl.htm> (E.T: 09.03.2021).

³⁴ Garrett, a.g.e.

³⁵ Babayeva, a.g.e., s.67.

çıkılmaktadır. Bu bağlamda, birey özgürlüğü temel değerdir ve elbette toplumsal değerlerin üzerinde konumlandırılmaktadır.³⁶

Bunun yanı sıra, Rawls'un ileri sürdüğü adalet teorisi klasik refah devleti yaklaşımını benimseyen bir özellik taşımaktadır. Bu bağlamda, toplumu oluşturan bireylerin özgür, mülkiyet hakkına sahip ve öz saygıyı hak eden kişiler olarak kabul edilmeleri adaletin olmazsa olmaz unsurlarıdır. Öte yandan, Rawls, adalet sorunlarını çözmek üzere yeniden dağıtıcı politikalara başvurmayı tercih etmektedir. Bu sebeple diyebiliriz ki, Rawls devletin hareket alanını genişleterek ekonomik müdahaleciliğine izin vermekte bir beis görmemektedir. Bu bağlamda Rawls, Hayek'ten farklı olarak adâletin dağıtımcı yönünü öne çıkarıp, adâleti toplumsal iş birliğini güvence altına alan bir mekanizma olarak görmektedir.³⁷

Prosedürel ya da başka bir deyişle negatif adalet anlayışını savunan klasik teorisyenlere göre ise, adalet sadece bireylerin eylemleri çerçevesinde değerlendirilebilir. Âdil olmak ya da olmamak bireyler arasındaki ilişkilerle ilgilidir ve bu anlamda piyasa ekonomisinin işleyişi içinde gelir dağılımının ya da bazı sosyal ilişki kalıplarının âdil olup olmamasından söz etmek doğru değildir.³⁸

³⁶ Kocaoğlu, M.; (2014), *John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*, İmaj Yayınları, s.78

³⁷ A.g.e., s. 86

³⁸ Yayla, A.; (2014), "Bilgi Çağı": Doğrular ve Yanlıklar", *Liberal Bakışlar*, Profil Yayıncılık, İstanbul, s.68

1.2.3 Robert Nozick: “Hak Kazandırıcı Adalet”

Teorisinin çerçevesini oluşturan iki şeyden biri olan minimal bir devletin var olması gerekliliğinin yanı sıra, Nozick devletin hak ve adaletin dağıtıcısı olması fikrini eleştirmiştir. Ona göre adaletin tesis edilebilmesi için bireylerin hak ve yetkilerinin temel alınması gereklidir. Ayrıca, dağıtıcılık görevi üstlenmiş bir devlet meşru değildir çünkü burada dağıtımdan kasıt neyin ne şekilde dağıtılacağı ile ilgilidir. Halbuki Nozick’e göre özgür bir toplumda kaynakların dağıtımını söz konusu olamaz çünkü bu bireysel tercihlere ve gönüllü el değiştirmelere bağlı olarak gerçekleşir. Ona göre dağıtımın gerçek konusu mülktür ve bir mülkün dağıtımının ya da sahiplenilmesinin hak kazandırıcı adalet ilkelerine uygun olması gerekmektedir.³⁹

Bu bağlamda Nozick’in “Hak Kazandırıcı Adaleti” üç ana ilkeden oluşur: “Kazançta adalet ilkesi”, “Dağıtımda adalet ilkesi” ve “Bir adaletsizliği düzeltme ilkesi”. Kazançta adalet ilkesi, mülkleri elinde bulunduranların ilk kazançlarıyla ilgilidir. İnsanların sahipsiz ve doğal dünya mülküne ilk kez nasıl sahip olduklarının, ne tür şeylerin ellerinde tutulabileceğinin ve benzerlerinin bir açıklaması üzerine odaklanmaktadır.⁴⁰ Dağıtımda adalet ilkesi ise karşılıksız alışveriş/takas ve hediyeler de dâhil olmak üzere bir kişinin diğerinden nasıl varlık edinebileceğini açıklar. Bir adaletsizliği düzeltme ilkesi ise haksız olarak elde edilen veya devredilen eşyaların zilyetliği ile ilgili olup, mağdurların zararının tazmin edilip edilemeyeceği veya ne kadarının tazmin edilip edilemeyeceği üzerine odaklanır.⁴¹

³⁹ Sağlam, R., (2007), *Liberal Adaletin İki Farklı Görünümü*,” Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, c. 11, s. 182, Erzincan, s.182 (Aktaran, Babayeva, a.g.e., s.67)

⁴⁰ <https://plato.stanford.edu/entries/nozick-political/> (E.T: 09.03.2021).

⁴¹ Nnajifor, O. G., Ifeakor, C. S., (2016), *Robert Nozick’s Entitlement Theory of Justice: A Critique*, *Ogirisi: a new journal of African studies*, vol 12, s.172

Bu nedenle, Hak Kazandırıcı Adalet teorisi, "*herkesin dağıtım ilkeleri kapsamında sahip olduğu varlıklara hak kazanmasıdır*" anlamına gelmektedir denilebilir. Bununla birlikte, herkes kurallara uymaz, "bazı insanlar diğerlerinden çalar, onları dolandırır veya köleleştirir, ürünlerine el koyar ve seçtikleri gibi yaşamalarını engeller veya başkalarını takasta rekabetten zorla dışlar".⁴² Bu nedenle üçüncü düzeltme ilkesine ihtiyaç doğal bir sonuç olarak ortaya çıkar. Bu anlayışa göre eğer bireyler mülkleri üzerinde yetki sahibi ise burada bir adaletten söz edilebilir.

Nozick'in "Hak Kazandırıcı Adaleti" başlangıçta John Locke'un fikirlerine dayanmaktadır. Bu anlayışa göre, Kant'ın da iddia ettiği gibi, insanlar amaca giden yolda kendi içlerinde birbirlerine eşittirler, ancak farklı insanlar farklı miktarlarda mülke sahip olabilirler. Bu bağlamda Nozick'in fikirleri güçlü bir özel mülkiyet sistemi ve serbest piyasa ekonomisi yaratır. Ona göre bu doğal serbestilik içerisinde adalet yerini bulur. Zenginlerin fakirlere yönelik tam kapsamlı sosyal programları desteklemek için vergilendirilmesi adaletsizdir.⁴³

Bununla birlikte, Nozick'in fikirleri yoksullar için asgari bir sosyal program oluşturulmasını desteklemektedir. Ona göre her insan, kendi yeteneklerine göre belirli bir refah düzeyine ulaşabilir. Adaletli olan bu refah düzeyinin bir şekilde sürdürülmesidir. Serbest piyasa şartlarında "ekonominin normal işleyişi" koşuluna rağmen bir özel mülkiyet rejiminin bazı insanlar için kendi haline bırakıldığında hak edene ulaşmadığı durumlar söz konusu olabilir. Hak kazandırıcı adalet ilkeleri bağlamında devlet ancak bu durumda refah dağılımını düzeltmek için harekete

⁴² Yeşilkaya, N., (2020), *John Rawls ve Robert Nozick'in Adalet Üzerine Düşünceleri*. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty, 7/1, s.480- 496

⁴³ Salahuddin, A., (2017), *Robert Nozick's Entitlement Theory of Justice, Libertarian Rights and the Minimal State: A Critical Evaluation*, J Civil Legal Sci., Vol 7(1): 234: <https://www.omicsonline.org/open-access/robert-nozick8217s-entitlement-theory-of-justice-libertarian-rights-and-the-minimal-state-a-critical-evaluation-2169-0170-1000234-97787.html> (E.T: 09.03.2021)

geçebilir.⁴⁴Ayrıca Nozick, bir yurttaşın mülkiyetini haksız yere almanın bir hak ihlali olduğuna inanır. "İnsanların hak sahibi olduğu mülkler, başkalarına fırsat eşitliği sağlamak için bile ele geçirilemez"⁴⁵, bu nedenle bazılarının haklı olarak kazanılan varlıklarını, diğerlerine eşit olarak dağıtılabilecek şekilde azaltmaya çalışan bir sistem, ahlaka aykırıdır.

Nozick, dağıtımcı adalet ilkelerinin uygulamaya sokulmasının mutlak bir şekilde bireylerin özgümlüklerini sınırlamak ve haklarını ihlal etmek anlamına geleceğini ileri sürer. Yani, dağıtımcı adalet anlayışı, kaynaklar daha eşit ya da daha iyi paylaştırılsa bile insanlara sahip oldukları kaynakları nasıl kullanacaklarına dair bir sınırlama getirmez. Bu yüzden başta adil görünen bir dağıtımın zamanla adaletsiz olacağı kesindir. Bu da sürekli bir yeniden dağıtımı gerektiren bir adaleti anlayışına zemin hazırlayacaktır. Çünkü dağıtımcı, başlangıç noktasındaki görünen adil dağılımı sürekli kılmak amacıyla bireylerin hür iradeleri ile mülkiyet transferlerini sınırlamaya kalkışacaktır. Bu durum da her halükârda hak ihlallerine yol açacaktır.⁴⁶

⁴⁴ Storozhenko, M., (2018), *A Critique Of Robert Nozick's Entitlement Theory*, A Thesis Submitted to the Faculty of Department of Philosophy Dorothy F. Schmidt College of Arts & Letters In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Bachelor of Arts with Honors, Florida Atlantic University, Boca Raton, Fl, May, s.3-7

⁴⁵ Adie, O. T., Effenji, J. S., (2018), *The Entitlement Theory of Justice in Nozick's Anarchy, State and Utopia*, GNOSI: An Interdisciplinary Journal of Human Theory and Praxis, Vol. 1(1), s.81-86

⁴⁶ Uslu, Cennet (2009), *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar*, Ankara: Liberte Yayınları, s.340

1.2.4 John Stuart Mill: “Faydacı Adalet”

Faydacı Adalet teorisinin öncüsü Mill, bireylerin mutluluğunun düzgün hazırlanmış bir mevzuatın mevcudiyetine bağlı olduğunu savunmuştur. Bu doğrultuda Mill, devletin bir ödev olarak bireylerin mutluluğunu esas alan düzenlemelere yer vermesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu teorisinin dayanak noktası ise insanın bir duygusal varlık olduğunu ileri süren hedonizm psikolojik doktrindir.⁴⁷

Bununla birlikte Mill, adaletli veya adaletsiz olarak sınıflandırılan şeylerin tasnifini yapmış, adaletin tam olarak neyi ifade ettiğini tespit etmeye çalışmıştır. Öncelikle Mill, bir kimseyi yasal haklarından mahrum bırakmanın haksızlık olacağını, ancak bu durumun istisnalarının olabileceğini belirtir. Örneğin, bir kişi kötü bir yasanın hükümlerine dayanarak sahip olmaması gereken yasal haklara sahip olabilir. Bu sebeple de kötü hazırlanmış bu yasalara haklı olarak uyulup uyulmayacağı konusunda fikir ayrılıkları doğacak ve bunun sonucunda da tüm insanlar kanunların adaletsiz olabileceği çıkarımında bulunabileceklerdir. Bu nedenle hukuk, adaletin nihai standardı olamaz.⁴⁸

İkinci bir adaletsizlik biçimi, birini ahlaki olarak sahip olma hakkı olan bir şeyden mahrum bırakmaktan ileri gelir. Üçüncüsü, bir kişinin sadece "hak ettiğini" alması gerektiği söylemi bağlamında, hak etmediği bir şeyi elde etmesi haksızlık olarak değerlendirilir. Ayrıca, yine bu bağlamda insanların doğru yapmışlarsa iyi şeyleri, yanlış yapmışlarsa kötü şeyleri hak ettikleri düşünülmektedir. Dördüncü bir adaletsizlik biçimi, birisiyle varılmış bir anlaşmayı ihlal etmek veya bu anlaşmadan doğan beklentilerini kasten karşılamamaktan ileri gelir. Beşinci olarak, kuralların öngördüğü

⁴⁷ Babayeva, a.g.e., s.70

⁴⁸ Wilson, F., (2012), *John Stuart Mill on Justice*. In: Kahn L. (eds) *Mill on Justice*. *Philosophers in Depth*. Palgrave Macmillan, London, s.90-95

koşullardan uzaklaşarak kayırmacılık yapmak ve haksız tercih belirtmek de gayrı adil olarak kabul edilir.⁴⁹ Son olarak, şunu söyleyebiliriz ki eşitlik fikri çoğunlukla Mill tarafından adaletin bir bileşeni olarak görülmektedir ancak istisnaları söz konusu olabilir.⁵⁰

⁴⁹ Clark, B. S., Elliott, J. E., (2001), *John Stuart Mill's Theory Of Justice*, Review of Social Economy, vol. 59, no. 4, s. 467–490

⁵⁰<https://www.sparknotes.com/philosophy/utilitarianism/section6/#:~:text=Mill%20argues%20that%20justice%20can,between%20perfect%20and%20imperfect%20obligations.&text=In%20cases%20of%20justice%2C%20the,moral%20right%20to%20seek%20restitution.> (E.T: 10.03.2021).

İKİNCİ BÖLÜM

HAYEK'İN TOPLUMSAL DÜZEN VE ADALET TEORİSİ

Bu bölümde, Hayek'in sosyal adalet eleştirisine dair detaylara geçmeden önce, kendisinin toplumsal düzene ve adalete ilişkin ileri sürdüğü fikirleri irdedeleyeceğiz. Öncelikle, Hayek'in toplumsal düzen anlayışının temelini, toplumsal hayatın insanların planlaması sonucu değil değil, aksine insan eyleminin sonucu olduğu fikri oluşturur. Hayek'e göre toplumsal düzen ve iktisat, insanlar sahip oldukları materyalleri veya mülkiyeti aralarında transfer ederken, tamamen kendiliğinden bir şekilde ortaya çıkmıştır. Kendiliğinden doğan düzen olarak ifade ettiği bu kuram üzerine de özgürlük ve adalet teorisini inşa etmiştir. Bu bağlamda, Hayek'in adalet teorisinin temelini hukuki eşitliği temel alan İngiliz bireyciliği oluşturmaktadır. Bu tür bireycilikte soyut bir eşitlikten söz edilmektedir. Eylemin sonuçlarıyla ilgilenilmez. Önemli olan herkesin aynı yasa ve kurallara tabi olması, bu kurallar çerçevesinde eylemlerinde özgür olmasıdır. Ayrıca bu eylemlerin sınırlandırılması hususunda devletin yaptırım alanının mümkün olduğunca dar olmasıdır. Hayek'in bu minvalde inşa ettiği adalet teorisi, usuli ya da diğer bir adıyla prosedürel adalet teorisi olarak bilinmektedir. Bu teoriyi de ileride detaylandıracağız.

2.1 Hayek'in Düzen, Hukuk ve Adalet Teorisi

Hayek, ana hatlarıyla belli başlı davranış kuralları çerçevesinde bir düzenin oluşumu ile alakalı sosyolojik bir perspektif sunmuş ve temeli evrimleşmeye dayanan, mevcut kurallar düzenine yenilerinin eklenmesiyle süregelen bir kurallar bütününe yeni nesillere transferinin hem genetik hem de kültürel yollarla vücut bulduğunu savunmaktadır.⁵¹ Hayek'in adalet teorisini anlamak ve anlamlandırmak üzere de bu perspektiften bakmak gerekecektir. Burada söz konusu olan kurallar yine yeri ve zamanı geldiğinde kendiliğinden bir dönüşüm geçirecek ya da yerini kendiliğinden meydana gelen başka kurallara bırakacaktır. Bu çalışmanın ilerleyen kısımlarında prosedürel adalet başlığı altında detaylı olarak açıklanacağı üzere, Hayek'in adalet teorisi klasik liberalizmde önemli bir yere sahip olan ontolojik ve metodolojik bireycilik anlayışı temelinde şekillenmektedir.

Hayek'in bir kuram olarak ileri sürdüğü adalet kuralı adaleti ya da diğer bir deyişle usuli adalettir. Hayek'e göre adalet bireyin eylemlerine uygulanabilecek bir takım somut sonuçlara ilişkin değildir. Aksine, bireylerin eylemlerini şekillendiren belli başlı kurallarla ilgilidir.⁵² Bir eylemin âdil olup olmadığı, eylemi gerçekleştiren ya da ondan etkilenen taraflara sağladığı somut sonuçlardan ziyade, bu eylemin belirli kurallara uyularak gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılarak belirlenir.

Hayek tarafından adil davranış kuralları olarak ifade edilen bu kurallar, soyut ve geneldir, bireylere ya da topluluklara en baştan olumlu ya da olumsuz sonuçlar doğurmaz. Bu kurallar temel olarak, bireysel mülkiyete saygılı olunması, mülkiyetin rıza ile el değiştirmesi, yapılan sözleşmelere riayet edilmesi, hile ve zor kullanılmaması gibi negatif karakterli kurallardır. Bu kurallar gözetilerek gerçekleştirilen fiiller, sonucu ne olursa

⁵¹ A.g.e., s. 65

⁵² Yayla, A., (2014), "Hayek, Sosyal Düzen ve Demokrasi", *Liberal Bakışlar*, Profil Yayıncılık, s. 211

olsun, bundan her kim nasıl etkilenmiş olursa olsun adildirler.⁵³ Kısaca, Hayek'e göre adalet bireysel davranışlardan kaynakların sonuçlara yönelik bir değer ölçüsü olarak karşımıza çıkar. Bunun yanı sıra yine kendi ifadesiyle "kendiliğinden doğan düzen" içerisinde ortaya çıkan sonuçlar adalet kavramı ile değerlendirilemez. Hayek'in adalet teorisini temellendirdiği kavramlardan birisi de negatif karakterli kurallardır. Bu bağlamda Hayek'e göre adalet belirli sonuçları doğurmak zorunda değildir ve bireysel faydaları tatmin etmek gibi bir amaç gütmeyiz. Bu bağlamda, Hayek bir kavram olarak pozitif adalet unsurları barındıran sosyal adaletin kendisine ve sosyal adalet politikalarına eleştiriler getirerek hem şahsi adalet düşüncesini daha iyi anlamımızı sağlayacak hem de sosyal adaletin çıkmazını gözler önüne serecektir.

Hayek'in adalet teorisini, adalet türlerini ayrıntılı bir şekilde ele alarak anlayabiliriz. Bu çerçevede düzeltici adalet herkese herhangi bir ayırım gözetmeksizin eşit davranmayı gerektirir. Bu bağlamda düzeltici veya denkleştirici adalet ile eşitlik kanunları önünde birbirleriyle çok yakından ilişkilidirler. Dağıtıcı adalet fikrinin özünde de eşitlikçi bir anlayış yer almakla birlikte bireylerin kapasiteleri dikkate alınarak bu kapasite oranında toplumsal rol ve statü üstlenmeleri vurgulanmaktadır. Piyasa ekonomisi ile sağlanan gelirlerin bireylerin hak edişlerine göre eşit ve adil bir şekilde dağılması bir liberal adalet teorisi olarak Hayek'in adalet ve düzen teorisinin zeminini oluşturmaktadır.⁵⁴ Aynı şekilde prosedürel adalet teorisi metodolojik ve ontolojik bireycilik anlayışı üzerinde temellendirilen bir teoridir⁵⁵ ve bir sonraki başlığı oluşturmaktadır.

⁵³ Erdoğan, Mustafa, (1993), *Özgürlük Adalet Refah*, (Ed: Atilla Yayla), *Sosyal & Siyasal Teori: Seçme Yazılar*, Ankara: Siyasal Kitabevi, s.273-274

⁵⁴ Kurt, S., (2006), "Hayek'in Özgürlük ve Adalet Teorisi", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 2, Sayı 3, s. 206

⁵⁵ a.g.e., s. 207.

2.1.1 Hayek'in Ontolojik ve Metodolojik Bireyciliği

Metodolojik ve Ontolojik bireycilik tartışmaları Avusturya İktisat Okulu ve Alman Tarihi Okulu üyeleri arasındaki “*Methodenstreit*” metod tartışmaları sırasında ortaya çıkmıştır.⁵⁶ Hayek açısından bireycilik iki ana çizgide gelişmektedir. Kendisi İngiliz geleneğine bağlı birinci tip bireyciliği “doğru bireycilik” olarak görmekte ve Kıta Avrupa’sına bağlı ikinci tip bireyciliği ise “sahte bireycilik” olarak nitelendirmektedir. Hayek’in Kıta Avrupa’sı bireyciliğini sahte bireycilik olarak nitelendirmesinin sebebi, o bireyciliğin rasyonel planlamacılık ve kolektivizme eğilimli olmasından ileri gelmektedir.⁵⁷ Klasik liberalizme bağlı Hayek, bireyciliğinin karakteristik özelliğinin ontolojik olmasının sonucu olarak bireyleri beşerî ilişkilerin odak noktasında görür.⁵⁸ Bu düzlemde bireyler sosyal hayatın gerçek varlıklarıdır. Ontolojik bireycilik bireylere toplum, halk, ulus gibi sosyal bütünlükten daha fazla bir ahlaki yükümlülük yükleyerek bireyleri devlet ve toplumdaki öncelikleri, onları kendi amaçlarını kendilerinde barındıran gerçeklikler olarak nitelendirir. Buradan hareketle bir mülhaza yapıldığında liberal bireyciliğin sosyal birlikteliklerde bireyi merkeze alan sosyal sözleşme teorilerine paralel olarak bireyi bir referans olarak kabul ettiği ileri sürülebilir.⁵⁹ Ancak yine de bu noktada Hayek’in bir sözleşmeci olmadığını belirtmekte fayda var.

Ontolojik bireycilik ile Kant’ın ahlak felsefesi arasında anlamlı bir ilişki vardır. Nitekim ontolojik bireycilik Kant’ın ahlak felsefi üzerine temellendirilmiş olup, Kant’ın doğanın nedensel olgularından bağımsız

⁵⁶ Schmidt/Peter, a.g.e

⁵⁷ Aktas, a.g.e. s.59

⁵⁸ Yayla, A., (2014), *Liberalizm ve Türkiye*, Liberal Bakışlar, Profil Yayıncılık, İstanbul, s. 150

⁵⁹ Lister, A., (2011), *The ‘Mirage’ of Social Justice: Hayek Against (and For) Rawls*, CSSJ Working Papers Series, SJ017 June, s.7-15

kişilikler olarak ifade ettiği ve iradesiyle gerçek dünya yasalarının üzerine çıkan ve ahlaki ödev olarak dışarıdan dayatılan yasalara biat etme değil de kendi iradesiyle kurallara uyma dürtüsü olarak ortaya çıkan kişilik veya kimlik, Hayek’i de etkileyen bireyin metafizik gerçekliğidir.⁶⁰ Bireyler topluluklar halinde yaşayabilirler ancak her birinin kendi fiziksel bedeni, kendi zihni, kendi tercihleri vardır. Bu bağlamda bu konu bir toplumsal mutabakat mevzusu değildir ve algısal olarak metafizik bir gerçekliktir.

Metodolojik bireycilik ise toplumu ve sosyal bütünü anlamak üzere bireylerin davranışlarından hareketle bir tümevarım yöntemini benimser. Burada Hayek’in antropomorfik lisana ilişkin bir eleştirisi bulunmaktadır. Hayek’e göre siyaset felsefesinin antropomorfik retoriği lisana yerleşmiş yanlış bir ifade biçimidir. Esasında metodolojik bireycilik sosyal bütünlüklerin kişiselleştirilmemesine özel bir önem gösterirken antropomorfik lisan, bütün sosyal oluşumları eşit görerek ve bu oluşumları meydana getiren bileşenlere akıl sahibi bir varlık olarak yaklaşarak toplumsal sebep ve sonuçları hukuki ve ahlaki kontrole tabi tutmaya çalışır.⁶¹

2.1.2 Hayek’te Düzen Kavramı

İkinci bölümün ilk başlığı altında kısaca değinildiği üzere Hayek, davranış kuralları ve düzenin yapısını sosyolojik perspektiften ele almaktadır. İnsan davranışları eklemlenerek ve belirli bir evrim neticesinde sosyal düzeni oluşturmaktadır. Sururi Aktaş’ın ifadesiyle;

⁶⁰ Aktaş, s. 60

⁶¹ a.g.e., s. 62

“Bireysel davranış kuralları, ancak kendilerinin adapte oldukları kuralların türünü karşılayan belirli olasılıkların egemen olduğu bir çevrede değişmez bir yapı arz eder. Grubun eylemler düzeninin varlığı ve muhafazası ancak grubun itaat ettiği bireysel davranış kuralları açısından açıklanabilmesine karşın, bireylerin içinde yaşadıkları grubun yapısı giderek değiştiği için, bu bireysel davranış kuralları sürekli gelişmektedir.”⁶²

Hayek, kendiliğinden oluşan düzen (spontaneous order) kavramı ile ifade ettiği bu teori ile Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği*'nde bahsettiği piyasanın "görünmez eli"ne benzeyen ve toplumun insan eyleminin sonucu olarak kendiliğinden gelişen bir düzenden kaynaklandığını ileri sürmektedir.⁶³ Daha önce İskoçların ileri sürdüğü argümanları genişleten Hayek, toplumun aynı zamanda gelenek ve akıl yoluyla geliştiğini belirtmektedir. Hem mantıksal hem de pratik, günlük deneyimler insanın ilerlemesini etkilemektedir. Ancak yine de aklın kullanımı, bir birey veya topluluğun ön yargısı ile sınırlıdır. Hayek'e göre bu durum, toplumun kesinlikle rasyonel ve kolaylıkla izah edilebilecek bir şekilde oluşamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahip olduğu anlamına gelmektedir.⁶⁴

Hayek'e göre davranışlar sistemi beraberinde bir sosyal düzeni doğurmamaktadır. Bu sistemin meydana getirilebilmesi olasılığı bireysel eylemin içinde bulunduğu koşul ile yakından ilişkilidir, diğer bir ifade ile bireysel eylemin içinde bulunduğu koşullara bağlıdır. Zaman içerisinde ortaya çıkan bu kurallar ve eylemler silsilesi ise düzen ve kuralların yapısını

⁶² Aktaş, s. 68-69

⁶³ Rehr, D., *Hayek's Legacy of the Spontaneous Order*:
<https://www.minneapolisfed.org/article/1992/hayeks-legacy-of-the-spontaneous-order>
(E.T: 11.03.2021)

⁶⁴ Barry, N. P., (1982), “The Tradition of Spontaneous Order”, *Literature of Liberty* 5, Summer, s. 7-58

oluşturmaktadır.⁶⁵ Eylemler düzeni ile davranış kurallarının ayrı olduğunu Hayek, aşağıdaki düşünceler ile desteklemektedir:

“1. Belirli bir eylem düzeni, onu meydana getiren bireylerin davranış kurallarından bağımsız olarak gözlemlenebilir ve tanımlanabilir ve en azından aynı genel eylem düzeninin, farklı bireysel kurallar dizisi tarafından üretilebileceği düşünülebilir.

2. Aynı bireysel davranış kuralları grubu, bazı durumlarda belirli bir eylem sırasına neden olabilir, ancak farklı dış koşullarda bundan söz etmek mümkün değildir.

3. Grubun korunması ve mevcudiyeti için önemli olan, ayrı bireylerin eylemlerinin düzenliliği değildir ve belirli bir tür genel düzen, onu meydana getiren bireysel davranışın belirli kuralları ne olursa olsun, aynı şekilde grup üyelerinin hayatta kalmasına, diğer bir ifade ile mevcudiyetine katkıda bulunabilir.

4. Farklı bireysel davranış kurallarının evrimsel seçimi, ortaya çıkardığı eylemler düzeninin sürekliliği yoluyla işlerlik kazanır ve belirli bir davranış kuralı ancak kendi kurallar grubunda yararlı olabilmekle birlikte başka koşullarda da o davranış kuralı zararlı hale gelebilmektedir.

5. Eylemlerin genel düzeni, belirli kurallarla yönetilen bireylerin eylemlerinin ortak ürünü olarak uygun koşullarda ortaya çıksa da bu eylemler bireylerin bilinçli tasarımının sonucu değildir. Bu sebeple bireyler, eylemler düzeninin tümü hakkında herhangi bir bilgiye sahip olamazlar. Genel düzen hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmak demek, belirli bir anda genel düzeni korumak veya eski haline getirmek için neyin gerekli olduğuna dair bir farkındalıktan ziyade, bireyin eylemlerine rehberlik edecek soyut bir kural olacaktır.

⁶⁵ Hayek, A.F: <http://mx.nthu.edu.tw/~cshwang/political-economics/course-pe/PE09-Evolution/09-6-Order/Hayek=Kinds%20of%20Order%20in%20Society.htm> (E.T: 12.03.2021)

6. Somut bireysel eylemler daima, grubun diğer üyelerinin eylemleri dâhil bireye etki eden belirli dış olaylar ve bu şekilde belirlenen duruma uygulanabilir kurallar gibi iç dürtülerin ortak etkisi neticesinde meydana gelecektir. Bu nedenle, bir grubun farklı bireysel üyelerinin herhangi bir anda ortaya çıkaracağı kurallar ya onlara etki eden dürtüler ya da dış koşullar farklı kuralları geçerli kıldığından veya yaşa, cinsiyete, statüye göre farklı bireyler için farklı kurallar geçerli olur.

7. Bir davranış kuralı, hiçbir suretle bir eylemin ortaya çıkmasında tek başına yeterli bir neden değildir. Belirli bir eylemin meydana gelmesi için dış uyaranlar devreye girer ve bu sebeple davranış kuralları diğer nedenler tarafından yaratılan eylemler üzerinde bir sınırlama işlemi vasfını haizdir.

8. Eylemler sisteminin düzenliliği ile bireysel eylemlerin düzenliliğinin birbirinden farklı oluşu, bütünün, eylemlerin düzenliliğinden bağımsız olarak var olabilmesi ile açıklanır.

9. Bütünün düzenliliği ile tek tek parçalarının herhangi birinin eylemlerinin düzenliliği arasındaki fark, bir bütünün, herhangi bir düzenlilik gösteren belirli bir bireysel ögenin eylemi olmaksızın düzenli olabileceği olgusuyla da ortaya konabilir.”⁶⁶

Bu bilgiler ışığında belirtmek gerekir ki Hayek, toplumların bir organizma gibi merkezden idare edilip yönetilemeyeceğini ve en nihayetinde toplumsal kurum ve kuralların rasyonel biçimde ve bilinçli olarak tasarlanamayacağını, beyin ile organizma arasında bir rasyonel bağ kurarak açıklamaya çalışmaktadır. Hayek, beyin gibi merkezi bir organın yönlendirmesiyle oluşan monosentrik düzen ile bir yapının karşılıklı etkileşiminden türemiş polisentrik düzeni birbirinden ayırt eder çünkü bir beynin ortaya koyabileceği benzer sonuçlar üretebilmelerine karşın

⁶⁶ Hayek, A.F., (1990), “*Notes on the Evolution of Systems of Rules of Conduct,*” *New Studies In Philosophy, Politics, Economics and The History of Ideas*, Routledge, s.68-69

toplumların kendiliğinden doğan düzeni gibi düzenler organizma ile onu yöneten beyin arasındaki ilişkileri belirleyen ilkelerden farklı olan ilkelere göre örgütlenir.⁶⁷

Hayek, kendiliğinden doğan düzenin, bireylerin eylemlerini piyasa fiyatlarının ve kültürel kuralların kişisel olmayan mekanizmaları aracılığıyla koordine etmelerini sağlayarak, merkezi yönlendirme olmaksızın bir çeşit iş birliğini teşvik ettiğini savunur. Kendiliğinden doğan düzen, bireylerin kararlarının yan ürünü olduğu için kolektif bir hedef veya sonuca yönelik değildir. Bunun yerine, bireylerin hedeflerine varmak maksadıyla kullanabilecekleri bilgileri tedarik eden sinyaller üretir. Bu sinyaller soyut niteliktedir ve planlarını diğer kişilerinkilerle koordine etmek için bireylerin toplaması gereken somut bilgi miktarını azaltır. İster mal ve hizmetlere dair arz ve talep ile alakalı bilgileri ileten fiyatlarda, ister davranışla ilgili rasyonel beklentilere yol açan gelişen kurallarda olsun, kendiliğinden doğan düzen, bireylerin açıkça sahip olmadıkları bilgilere göre hareket etmelerini sağlar.⁶⁸

Fiyatları veya gelişen kuralları belirleyen tüm gerçekleri kimse bilemeyeceği için, hiç kimse piyasa rekabeti ve kültürel evrim yoluyla aktarılan bilgiler kadar çok bilgiyi kullanarak ekonomik faaliyeti veya kültürel değişimi planlayacak durumda değildir. Kamu görevlileri, bilgi akışını engellemeden ekonomik faaliyetin sonuçlarını belirleyemezler. Bir toplumun kültürel gelenekleri, hiç kimse tarafından ifade edilemeyen veya hükümet tarafından üretken bir şekilde düzeltilemeyen öğeler içerir. Hayek, "insan, toplum ve medeniyet kurumlarını kendisi yarattığı için, arzu ve isteklerini tatmin etmek için onları istediği zaman değiştirebilmeli" varsayımı olan "kuruculuğu" reddeder. Hayek'e göre ne bir toplumun

⁶⁷ Hayek, s.72-73; Aktaş, s.69-70

⁶⁸ Boykın, S. A., (2010), *Hayek on Spontaneous Order and Constitutional Design*, The Independent Review, v. 15, n. 1, Summer, s.20-21

ekonomisi ne de kültürü etkili bir şekilde planlanabilir.⁶⁹ Piyasanın kendiliğinden oluşan düzeni, aynı bilgiyi paylaşmayan kişilerin eylemlerini koordine ederek bir toplumdaki “bilgi bölünmesinden” yararlanmaktadır.⁷⁰ Piyasada kullanılan verilerin çoğu, verimli kullanımı için âdem-i merkezîyetçi planlama gerektiren “zaman ve yerin belirli koşullarına ilişkin bilgidir”. Piyasa, fiyatları somut bilgileri hızla iletilebilen esnek ve soyut bir şekilde yoğunlaştırır. Fiyat mekanizması söz konusu iletişimi daha verimli hale getirir. Ayrıca, kaynakları ideal şekilde kullanır. Sonuç olarak diyebiliriz ki bireyler herhangi bir alternatif ekonomik düzenlemeden daha üretkendirler.⁷¹

2.2 Hayek'in Hukuk Anlayışı

İlk bölümümüzde adaletin ne olduğuna ilişkin bir çerçeve belirlemiştik. Bu doğrultuda Hayek'in hukuk anlayışına ilişkin nitelendirme aşamasında hukukun tanımı üzerinde de durmak gerekmektedir. Nitekim Hayek, bir iktisatçının üzerinde çalıştığı düzene hizmet eden adil davranış kuralları hakkında bilgisiz olmasının kendisi için kayda değer bir eksiklik olduğunu ifade etmiş ve özellikle son dönem çalışmalarını büyük oranda hukuk konularına ayırmıştır.⁷² Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere kendiliğinden doğan düzen (kozmos) ekseninde bir hukuk anlayışını benimseyen Hayek, formülasyonunu bu düzlem üzerine inşa etmiştir.

⁶⁹ Hayek, F. A., (1996), *Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Kurallar ve Düzen*, Çev. Atilla Yayla, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Baskı, s.17-39.

⁷⁰ Hayek, F. A., (1948), *Individualism and Economic Order*. Chicago: University of Chicago Press., s.50 [Aktaran, Boykın, s.21.]

⁷¹ Hayek, F. A., (1995), *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük 2: Sosyal Adalet Serabı*, Çev. M. Erdoğan, Ankara, s.115.

⁷² Kararmaz, F., (2013), *Hayek'te Özgürlük, Zorlama ve Özgür Bir Toplumun Güvenceleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 20

Hayek'in hukukun üstünlüğü ekseninde şekillenen hukuk anlayışı tamamen usule ilişkin değildir ve Hayek'in özgürlük, gelenek ve geniş sermaye oluşumu anlatımıyla da uyumludur. Hayek esasında hukukun üstünlüğünün eşit derecede önemli iki bölüme sahip olduğunu ileri sürmüştür. Hukukun üstünlüğünün birinci kısmının, hükümet yetkilerine sahip olanlar da dahil olmak üzere herkesin aynı kurallar dizisine tabi olmasını gerektirdiğini savunmuştur. Bu prensibi Yunanca "eşit hukuk" anlamına gelen "izonomia" terimi ile ifade etmiştir. İzonomia kendi başına devlet faaliyetlerinin kapsamı hakkında herhangi bir içeriğe sahip değildir. Tüm kurallar herkese eşit olarak uygulandığı sürece, izonomia, devletlerin yahut hükümetlerin temel hak ve özgürlükleri güvence altına almakla sınırlı olup olmadığına veya özel işlere kapsamlı bir şekilde müdahale etmesine izin verilip verilmediğine bakılmaksızın mevcudiyetini sürdürecektir.⁷³

Hayek hukukun üstünlüğünün ikinci kısmı olarak sınırlı hükümet ilkesini ileri sürer. Hayek, hükümetin eylemlerinin kapsamının nelerden ibaret olacağına ilişkin birçok yazı kaleme almakla birlikte konuyu *Özgürlüğün Anayasası*'nda (1960) derinlemesine inceleyerek, hukukun üstünlüğü ilkesini prensip haline getirmiştir. Bir devletin temel işlevinin, klasik gece bekçiliği görevini üstlenmek ve yurttaşların güvenliğini sağlamak olduğunu savunmuştur. Devletin meşru koruyucu rolünün, insanlar arasında "adil davranış kurallarını" pekiştirmek olduğunu vurgulayarak bu kuralların, insanların kendi amaçlarının peşinden gitmekte özgür olabilecekleri ve diğer amaçlarla yalnızca gönüllü değişim temelinde ilişkili olabileceği bir ortam yaratmakla mükellef olduğunu belirtmiştir. Daha sonra *Hukuk, Yasama ve Özgürlük* 'de , "hukukun üstünlüğü"ndeki "hukuk"un "nomos", yani "adil davranış kuralları" olduğunu açıkça belirtmiştir.⁷⁴

⁷³ Baird, C. W., (2006), *Hayek on the Rule of Law and Unions*, December 1: <https://fee.org/articles/hayek-on-the-rule-of-law-and-unions/> (E.T: 12.03.2021)

⁷⁴ Ealy, S. D., (2010), *The Evolution of Rule of Law in Hayek's Thought, 1935–1955*, the Mercatus Center at George Mason University , No. 10-38, July, s.20-25

Hayek'e göre hukuk aslında "güç kullanımına yönelik belirli bir tür kısıtlamadır". Otantik yasalar, Hayek'in *nomos*, "adil davranış kuralları" dediği adil davranış biçimleridir. Kanunlar, soyut oldukları için, "gelecekteki bilinmeyen sayıda" ve bilinmeyen kişilere uygulandıkları için emirlerden ziyade kurallardır. Dolayısıyla esasen keyfi değildirler ki bunun kanunlar ve emirler arasında merkezi bir ayrımı işaret ettiği hususu önemlidir.⁷⁵ Gelecekteki somut olaya uygulanabilirler ve uygulandıkları olay ya da olguların sonuçlarını belirsiz bırakırlar. Dolayısıyla hukuk, negatiftir yani yalnızca temsilcinin tercih eğilimini sınırlar. Hukukun bu biçimsel özellikleri "hem diğer bireyler hem de devlet tarafından yapılan baskıyı sınırlandırmak için geliştirilmiştir" ve mülkü zorunlu olarak zorlayıcı olmayan haksız ve cezai eylemlerden korumak için bir sistem kurar.

Bir kural soyut ve gayri şahsi olabilir, ancak "kişinin yöntem seçimini başkalarına eşit özgürlüğü sağlamak için gerekenden daha fazla kısıtlarsa" *nomos* meydana gelmeyebilir. Özetle hukuk, "devlet dahil kişilerin ve kuruluşların başkalarına karşı davranışlarını düzenleyen, gelecekteki bilinmeyen sayıdaki örnekler için geçerli olan ve sınırları çerçevelemekle birlikte yasaklar içeren bir kurallar bütünüdür. Hayek'e göre ise içerik olarak "mülkiyet, haksız fiil ve anlaşma kuralları" ve ceza hukukunu içerir.⁷⁶

Buradan hareketle belirtilebilir ki Hayek'e göre "hukuk kuralları aklın ürünü olmak zorunda olmamakla beraber, belli bir amaca yönelik değildir. Bu da onun sınıfsız toplumun yaratılması veya rejimin korunması gibi belli bir amaca hizmet etmesini önlemektedir. Bu gibi durumlarda

⁷⁵ Westmoreland, R., (1998), "Hayek: The Rule of Law or the Law of Rules?", *Law and Philosophy*, vol. 17, no. 1, s. 85–86

⁷⁶ Baumgarth, W. P., (1978), "Hayek And Political Order: The Rule Of Law", *Journal of Libertarian Studies*, V01.2, No. I, pp. 11-28. Pergamon Press, s.11-18

hukukun asıl işlevi adaletin tesis edilmesi değil, amacın gerçekleştirilmesine yönelik araçlar oluşturmaktır”⁷⁷ der. Bu bağlamda hukuk:

“...bireylerin neler yapamayacağını onlara göstererek, bunun dışında kalan durumlarda kendi bilgi ve imkânlarını kendi amaçları için kullanabileceği bir çerçeve çizer ve böylece hukuk keyfiliği önleyerek bireylere öngörülebilirlik imkânı sağlar. Bunun sonucu olarak totaliter ve otoriter yönetimlerde hukuk, siyasal sistemin amaçlarına hizmet ettiği için bireysel hak ve özgürlüklerin güvencesi olan bir çerçeve oluşturmaktan ziyade baskıcı siyasal sistemin bireylere yönelik emir ve ödevlerini belirler”.⁷⁸

2.2.2 Hayek'te Hukukun Niteliği

Hayek'in hukuk üzerine görüşleri önceki başlıklarda ele alınmıştır ve adalet teorisine geçmeden önce Hayek'in hukuki pozitivism'e karşı bir tavır sergilediğini bilmek gerekmektedir. Hayek, hukuki pozitivism'in, örtülü olarak “hukuku yalnızca devlet hukukuyla özdeşleştirerek, yanlış bir hukuk açıklaması yaptığını ve sosyo-ekonomik düzenin ve dolayısıyla devletin otoritesinin dayandığı birçok kuralın içtihattan kabul edilmediğini, normatif bir mesele olarak başarısız olduğunu savunmaktadır. Hayek, davranış kuralları olarak hukuk ile belirli amaçlara ulaşmaya yönelik mevzuat arasındaki ayrımı ortadan kaldıran hukuki pozitivism'in hukukun üstünlüğü için önemli bir öncülü zayıflattığını ileri sürmektedir.⁷⁹

⁷⁷ Ekici, S., (2015), *Hayek'te Devlet ve Siyasal Sistem*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Malatya, s. 141-142

⁷⁸ Ekici, S., (2015), *Hayek'te Devlet ve Siyasal Sistem*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, s.142.

⁷⁹ Zywicki, T. J., (2014), “Hayek's Jurisprudence: And Ratnapala's Hayek”, November 26, George Mason Law & Economics Research Paper No. 14-63, s.6-10

Hayek esasında hukukun niteliğine ilişkin görüşlerini iki ayrı eserde belirtmektedir: “Özgürlüğün Anayasası” ve “Kurallar ve Düzen”. Bu iki eser incelendiğinde görülmektedir ki esas itibariyle sorunlara yaklaşım olarak bir farklılık bulunmamakla birlikte “Kurallar ve Düzen” eserinde bir emir ile kuralı eşit tutmanın geri dönülemeyecek sonuçlara sebebiyet vereceği üzerinde durulmaktadır. Bunun gerekçesini Hayek, bir kuralın hukuk niteliği taşıması için soyut özelliklere sahip olması gerektiğini ileri sürmektedir. Somut emir niteliği taşıyan somut formülasyonlar ise hukuk niteliği taşımayacaktır.⁸⁰

Genel hukuk kurallarının ve davranış kurallarının bu şekilde eşit olması, Hayek'e göre, "liberal düzeni tanzim eden yegâne eşitlik türü ve özgürlüğü yok etmeden güvence altına alınabilecek tek eşitliktir. Kanun önünde eşitliğin, kanunun uygulandığı bireyler arasında bir tür temel eşitliği öngördüğü düşünülse de Hayek, bu hususun esasında olgusal eşitliğe olan inançlardan arındırılarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Hayek'in 'olgusal eşitlik' ile kastettiği şey belirsiz gibi gözükse de “tüm insanlar eşit doğar” anlayışını içerdiği düşünülmektedir.⁸¹

Hayek'e göre hukuk kurallarının söze dökülmüş (articulated) ve söze dökülmemiş (non-articulated) kurallar olarak bir ayrıma tabi tutulması gerekmektedir. Sözlü ifade edilen kurallar formüle edilmiş normatif kurallar iken, sözlü ifade edilmeyen kurallar tanımlayıcı fonksiyona sahiptirler.⁸² Ayrıca Hayek, toplumdaki iki tür düzen arasında bir ayrım yapar. İnsan zihninin bilişsel yetilerini aşmayan bir karmaşıklıkta olan düzen türünü *taxis* olarak adlandırır. İnsan zihninin bilişsel yetilerini aşan bir karmaşıklıkta olan düzen türünü ise Hayek, genişletilmiş düzenler veya *kosmos* olarak isimlendirir. Karmaşık sosyal düzenlerin, toplumdaki bilginin kullanımı ve

⁸⁰ Hayek, F.H., *The Constitution of Liberty*, s. 76-77, <https://iea.org/sites/default/files/publications/files/Hayek%27s%20Constitution%20of%20Liberty.pdf> (E.T: 14.03.2021)

⁸¹ Holm, C., F. A. *Hayek's Critique of Legislation*: <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:765858/FULLTEXT01.pdf> (E.T: 14.03.2021)

⁸² Aktaş, s.88

fonksiyonuna ve dolayısıyla refaha organizasyonlara kıyasla daha elverişli olduğunu savunmaktadır.⁸³

2.2.3 Hayek'in Adalet Teorisi

İlk bölümde ele alınan adalet kavramına ilişkin bazı tespitler Hayek'in adalet anlayışını tahlil etmek açısından kritik önemi haizdir. Adalet türleri temel olarak düzeltici adalet ve dağıtıcı adalet olmak üzere iki grupta kategorize edilebilir. "Düzeltilici adalet teorisyenleri ve savunucuları, kişilerin bireysel ve öznel durumlarını hukuki ilişkilerde dikkate almadan herkesi doğal olarak eşit kabul eder. Bu sebeple düzeltici ya da denkleştirici adalet kavramı yasa önünde eşitlik ilkesiyle paralellik teşkil eder. Kısacası düzeltici adalet bir hukuksal işlem adaletidir".⁸⁴

Dağıtıcı adalet düşüncesinin kalbinde eşitlik ilkesi vardır. Daha önceki bölümlerde de vurgulandığı üzere, dağıtıcı adalet anlayışı toplum içerisindeki bireylerin kapasitelerini dikkate alır. Böylece bireylerin kapasiteleri nispetinde toplumsal statü ve rol üstlenmelerinin gerekliliği vurgulanır. Eşitlik temelli adalet bu şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. "Dağıtıcı adalet anlayışı temelde ekonomik bir açılıma karşılık gelmektedir. Bu anlayışa göre piyasa ekonomisi aracılığıyla sağlanan gelir ve bu gelirin bölüşümü rasyonel ve yeterli bulunmamakta ve gelirin yeniden dağıtımını ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu gereksinim kaynağında ise bireysel hak edişler, kişisel ihtiyaçlar ve bireylerin sahip oldukları yetenek, kabiliyet ve donanımlar yatmaktadır. Ancak, burada özellikle vurgulanan mevzu, liberal adalet teorileridir."⁸⁵ Hayek'in adalet teorilerinin muhteviyatını kavrama noktasında liberalizmin prosedürel ya da

⁸³ Holm, s. 94

⁸⁴ Aktaş, s.187

⁸⁵ Kurt, S., s. 206

diğer bir deyişle usuli adalet anlayışını detaylı bir şekilde ele almak yerinde olacaktır.

2.2.3.1 Prosedürel Adalet

Öncelikle belirtmek gerekir ki prosedürel adalet teorileri, sosyal adalet teorilerinin reddi olarak ortaya çıkmıştır. Bu adalet teorilerini benimseyen teorisyenler de sadece bireylerin eylemlerinin adalet kavramı ile değerlendirilebileceğini öne sürerler. Yine bu teorisyenlere göre adalet kuralları ile ilgili bir duruma karşılık gelir ve bireyin eylemleri özneye yönelik olmayan kurallarla tutarlı ise adil kabul edilir. Dolayısıyla adil bir sistemden bahsedeceksek, bu sistem tüm bireylerin aynı seviyede hür olduğu ve aynı kuralları silsilesine tabi olduğu bir sistem olmalıdır.⁸⁶

Prosedürel (usuli) adalette esasında vurgulanan husus eşitlikçi bir hukuk düzeninin inşa edilerek benimsenmesi gerektiğidir. Bu itibarla bireyciliği temel alan Hayek'in usuli adalet teorisi bağlamında eşitlik, soyut bir eşitlik olmakla birlikte sonuçla ilgilenmemektedir. Burada göz önünde bulundurulması gereken husus herkese aynı kanunların hükmünün uygulanması ve devletin de temel hak ve özgürlükleri sınırlamaktan ziyade yaptırım alanının olabildiğince sınırlı olmasıdır.⁸⁷ Bu anlayışın usuli adalet teorisi olarak nitelendirilmesinin nedeni onun eylemlerin sonuçlarından ziyade eylemlerin yapılış biçimleriyle doğrudan ilgilenmesidir.

Prosedürel adalet serbest piyasayla yakından ilişkilidir, hatta iç içedir. Serbest piyasa içerisinde, birey genel kurallara uymuşsa, hileye veya zora başvurmuşsa eylemleri ya da işlemleri adildir. Taraflardan birinin

⁸⁶ Yayla, A.; (2014), "Bilgi Çağı": Doğrular ve Yanlıklar", *Liberal Bakışlar*, Profil Yayıncılık, İstanbul, s.68

⁸⁷ Kararmaz, s.207

daha çok, birinin daha az şey elde etme olasılığı elbette vardır, ancak bu olasılık bir adaletsizlik değildir. Buradaki tek ahlaki sorumluluk kazandığı şeyi kurallara veya sözleşmelere uygun olarak elde etmiş olmaktır. Hayek, genel geçer kuralların önceden tamamıyla belirlendiği ve herkese aynı şekilde uygulandığı durumda, bireylerin bağımsız ve çeşitli gayelerine hizmet eden işlemlerin metoduyla alakalı bir çeşit anlaşmanın söz konusu olduğunu ileri sürer. Prosedürel adaleti bir yarışma örneğinde somutlaştıracak olursak, yarışmanın kuralları önceden belli ve tüm katılımcılar için aynı ise, birilerinin kazanması ve başka birilerinin de kaybetmesi gayet doğaldır ve bu durum asla adaletsizlik olarak ifade edilemez. Zira tüm katılımcılar format ve kurallar üzerinde anlaşmışlardır.⁸⁸

2.2.3.2 Sosyal Adalet

Sosyal adaletin genel kabul görmüş bir tanımı yoktur. Bu normatif kavrama dair modern tanımlamaların kökleri siyaset felsefesinde aranır. Diğer taraftan, sosyoloji, sosyal psikoloji, hukuk ve beşerî coğrafya dahil olmak üzere farklı disiplinler, kavramın teorik gelişimine, dayanak noktalarının belirlenmesine ve temel unsurlarının tanımlanmasına katkıda bulunmuştur.

Nispeten yeni bir kavram olan sosyal adalet, sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan olumsuzluklarla birlikte “sosyal” boyutu ile anılmaya başlanmıştır. Türk Dil Kurumu tarafından tanımlandığı şekliyle sosyal adalet toplumun değişik kesimlerinde hayat standardı, gelir düzeyi vb. birtakım ölçülerin fırsat eşitliği çerçevesinde dikkate alınmasıyla

⁸⁸ Hayek, F. A., (1995), *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük 2: Sosyal Adalet Serabı*, Çev. M. Erdoğan, Ankara, s.182

toplumsal alanda sağlanan denge durumu ile alakalıdır.⁸⁹ Bu bağlamda sosyal adalet, devletin yönetim, ekonomik ve hukuk sistemleri dahil olmak üzere bütün alanları ile alakalı bir kavram özelliği taşır. Literatürde genel olarak sosyal adalet, refah ve zorlukların toplumda adil bir biçimde dağıtılması şeklinde ifade edilmiştir. Benzer şekilde sosyal adalet, finansal, toplumsal ve kültürel yönden eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasını, yoksul ve güçsüz olanlara devlet kurumlarının yardımıyla bulunmasını öngörmektedir.

Ağırlıklı olarak yirminci yüzyılın ikinci yarısındaki önde gelen siyaset teorisyenlerinden biri olan John Rawls'un yazıları çerçevesinde şekillenen sosyal adalet kavramı, günümüzde genellikle dağıtım fikriyle ilişkilendirilir. Yine de, mevcut dağıtım adaleti kavramları, dağıtım konularını gelir ve kaynaklar gibi maddi mallarla sınırlayan teoriler ile bunları haklar, fırsatlar, güç ve öz saygı gibi maddi ve maddi olmayan unsurları içerecek şekilde açıkça genişleten teoriler arasında bölünmüş ve farklılıklar arz etmiştir.

Rawls'un sosyal adalet teorisi, esas olarak, “birincil sosyal değerlerin” toplumu oluşturan bireyler ve gruplar arasında adil dağılımını sağlama endişesinden kaynaklanmaktadır. Onları tanımladığı şekliyle sosyal değerler “her rasyonel insanın isteyebileceği varsayılan şeylerdir”. Bunlar, onun geniş sınıflandırmasına göre haklar, özgürlükler, fırsatlar, gelirler, refah ve öz saygıdır. *A Theory of Justice* adlı kitabında Rawls, adaleti hakkaniyetle (“hakkaniyet olarak adalet”) ilişkilendirir ve sosyal adaletin devlet kurumlarının bu temel değerlere dair dağıtım şekli olarak tanımlar. Ona göre bu kurumlar temel hak ve görevlerin dağıtımını üstlenmekle beraber sosyal iş birliğinden elde edilen avantajların dağılımını da belirler. Rawls, toplumda hakkaniyet olarak adaletin “özgür ve eşit kişiler arasında adil bir işbirliği sistemi” ile ilişkili olduğunu vurgular. Ona

⁸⁹ TDK: <https://sozluk.gov.tr/> (E.T: 07/03/2021).

göre bu, demokratik toplumların siyasi düşüncesi içerisinde örtülü olarak bulunan en temel ve sezgisel fikirdir.

Benzer şekilde, diğer bir çok önemli çağdaş siyaset ve ahlak teorisyeni, kavramsal olarak sosyal adaleti dağıtım fikriyle ilişkilendirmişlerdir. En genel ifadeyle bu teorisyenlerin temel olarak odaklandıkları konu neyin dağıtılması gerektiği ve bu dağıtımın nasıl olması gerektiğidir. Sosyal adaleti siyaset bilimci William Galston daha ayrıntılı bir biçimde şöyle yapmıştır:

“[...] varlıkların kişilere uygun şekilde atanması; uygunluk, hem varlıkların bazı özellikleri ile söz konusu bireyler arasındaki ilişkiyi hem de bu varlıklar ile olası atama biçimleri arasındaki ilişki çerçevesinde belirlenir. Varlıkların kapsamı ise bir sistem içindeki nesnelere, nitelikleri, konumları ve hatta insanları içerebilir.”⁹⁰

Bu bağlamda, terimin anlamı ve kapsamı konusunda bir fikir birliği bulunmamakla birlikte, sosyal adalet genellikle adil bir toplumun yaratılmasıyla ilişkilendirilir. Adaletin, eşit haklar, faydaların paylaşımı, adil muamele, kültürel farklılıkların tanınması, kaynaklara ve fırsatlara eşit erişim yoluyla toplumsal refahın sağlanmasını ifade ettiği varsayılmaktadır.

Prosedürel adalet teorisinin aksine sosyal adalet teorisi, kurallardan ziyade bireylere ve sosyal tabakalara odaklanarak bu katmanlara somut olarak nelerin sağlandığı ile ilgilenmektedir. Buradan hareketle sosyal adaletçiler kurallara dayalı adaletin şekli ve sözde bir adalet olduğunu ileri

⁹⁰ Galston, (1980), *Justice and the Human Good*, s. 5.

sürerler ve bu yüzden de onu adaletsizlik ile eşdeğer olarak görmektedirler.⁹¹ “Özgürlük ve haklar açısından bir değerlendirme yapılacak olursa, sosyal adalet teorisinin çerçevesini pozitif özgürlük ve pozitif haklar oluşturmaktadır denilebilir. Sosyal adaleti savunanlara göre, bireylerin soyut özgürlük ve haklara sahip olmasının hiçbir anlamı yoktur. Onlara göre gerekli imkanlara sahip olmayan bireyler hiçbir zaman özgür olmadıkları gibi yasaların kendilerine tanıdığı hakları kullanamamaktadırlar.”⁹²

⁹¹ a.e.

⁹² Yayla, s.338

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAYEK'İN SOSYAL ADALET TEORİSİNE YÖNELİK ELEŞTİRİSİ

3.1 Hayek'in Adalet Çözümlemesi

Adalet çözümlemesi genel olarak, Yunan düşüncesinden kaynaklanan iki kutuplu bir kavramlaştırmaya dayanmaktadır. Aristoteles'e göre adaletin özünü oluşturan kavram eşitlikdir. Hangi bağlamda eşitlik adaletin varlığını gösterir sorusuna temelde bu iki kutupta cevap aranır. Bunlar denkleştirici (telafi edici, prosedürel, usuli) adalet ve dağıtıcı adalet kavramlarıdır. Denkleştirici adalette devlete kendiliğinden oluşan düzen içerisindeki kurallara uyulmasını sağlamakla sınırlı olarak negatif görevler yüklenmiştir. Hemen belirtmek gerekir ki Hayek'e göre bunun haricinde devlete gelirin yeniden bölüşümü gibi aktif görevler yüklenmesi, devletin büyüyen gücünün hürriyetlere müdahale etmesine imkân hazırlayacaktır.⁹³ Dolayısıyla burada eşitlikten kasıt herkesin her konuda eşit bir dağıtıma tabi tutulması değildir. Dağıtıcı (sosyal) adalette ise toplumda üretilen değer ve mallar, toplumun ortak ürünleri olarak değerlendirilmektedir. Bu anlayışta, devlete anılan mal ve değerleri toplum içerisinde liyakat, hak ediş ve ihtiyaç

⁹³ Özipek, B. B., (2005), “Devlet”, Siyaset, (Der.: M. Türköne), 2. Baskı, Lotus Yayınevi, Ankara, sayfa 83

gibi kriterlere göre grup veya şahıslar arasında pay etmek gibi pozitif bir yükümlülük yüklenmiştir.⁹⁴

Süreç teorileri ya da usuli teorilerde amaçların yahut durumların organizasyonel ve toplu bir program olmadan toplumda nasıl kendiliklerinden zuhur ettiğini araştırma üzerine yoğunlaşmışlardır. Genel olarak bu teoriler, kamu düzeni, hukuki yapı, ekonomi mekanizmaları ve siyasal süreçlerle ilgilendirir. Ancak bu inceleme esnasında değiştirme amacı olmaksızın, merkeze insan faaliyeti konarak mevcut konjonktürün nasıl hâkim hale geldiği yahut revaçtan düştüğü hususu araştırılır.⁹⁵

Hayek'in bu noktadaki görüşü irdelendiğinde ise kendisinin devletin aktif olması yönündeki görüşlere karşı çıktığı görülecektir. Hayek, bu noktada denkleştirici adaletten yana tavır koyar ve devletin yalnızca var olan kuralları uygulamakla yükümlü olduğunu savunur. Hayek'in bu görüşü, Smith'in serbest (liberal) piyasa ekonomisi için temellendirdiği görünmez el düşüncesi ile paralellik göstermektedir. Buna göre Hayek'in adalet teorisinde devlet pozitif meziyetlere sahip olmak durumunda değildir ancak negatif karakterli olmalıdır. Dolayısıyla bu anlayışta devlet, pratikte belirli bir adalet sağlama sonucunu üstlenmemektedir.⁹⁶ Devlet, yalnızca prosedürel bir görev üstlenmektedir. Burada önemli olan devletin, sosyal yaşantıda öngörülemeyen davranış ve tercihlere müdahalesi değil toplumsal yaşam ilişkilerinde hilenin önlenmesi ve düzenin sağlanmasından ibarettir.⁹⁷ Sonuç olarak Hayek, adil davranış normlarının ihlal edilmemesi durumunda adil sonuçların zorla dayatılmaması gerektiğine inanmaktadır.⁹⁸

⁹⁴ Erdoğan, Y. V. (1995), *Hayek'in Adalet Anlayışı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, sayfa 66

⁹⁵ Barry, (1998), a.g.e., sayfa 26

⁹⁶ Hayek, F.A., (1995); *Kanun Yasama Faaliyeti ve Özgürlük*, (Çev.: M. Erdoğan), Cilt 2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 65

⁹⁷ Hayek, F.A., (1995); *Kanun Yasama Faaliyeti ve Özgürlük*, (Çev.: M. Erdoğan), Cilt 2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, sayfa 105

⁹⁸ Aktaş, S., (2001), *Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi*, Liberte Yayınları: 60, Ankara, sayfa 213

Hayek'in adalet çözümlemesinin anahtarı, bir eylemin adil olup olmadığını ortaya çıkarmak üzere başvurulacak referansın bilinçli insan eylemi olup olmadığının tespitidir. Bu bağlamda Hayek, sadece insan davranışlarının adil ya da adil olmayan sonuçlara yol açacağını belirtir. Eğer insanın bilinçli eylemi söz konusu değilse bir tür adalet tespitine girmeye çalışmak anlamsızdır. Kendiliğinden düzen içerisinde bilinçsizce meydana gelen sonuçlar için adil ya da adil değil denilemez.⁹⁹ Bu değerlendirmeler doğrudan Hayek'in kendiliğinden doğan düzen, metodolojik bireycilik ve eleştirel rasyonalizm yaklaşımlarıyla bağlantılıdır.¹⁰⁰

3.2 Hayek'in Sosyal Adalet Eleştirisi

Yukarıda da değinildiği üzere Hayek, toplumda bireysel davranışlar neticesinde ortaya çıkacak sonuçların adil veya gayri adil olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Toplumda doğal olarak her zaman herkes için olumlu sonuçlar doğmayabileceğini kabul etmektedir. Buna paralel olarak Hayek, sosyal adalet kavramına da karşı çıkmıştır. Hatta Hayek, artık sosyal adalet kavramının hiç kullanılmaması gerektiğini dahi savunmuştur.¹⁰¹ Hayek'in düşüncesinde sosyal adalet, **“kendiliğinden oluşan düzen (spontaneous order)”** kavramı ile temellendirilip eleştirilmektedir.¹⁰²

Hayek'in sosyal adaletin bir serap olduğu iddiası altı temel argümana dayanır. Bunlardan ilki ve en çok vurgulananı sosyal adalet fikrinin

⁹⁹ Hayek, F. (1995); *Kanun Yasama Faaliyeti ve Özgürlük*, (Çev.: M. Erdoğan), Cilt 2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s.57

⁹⁹ KURT, S. “Hayek'in Özgürlük ve Adalet Teorisi”, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3, s. 199

¹⁰¹ Hayek, F. A., (1995), *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük 2: . Sosyal Adalet Serabı*, Çev. M. Erdoğan, Ankara, sayfa 97

¹⁰² Kukathas, C., (1990), *Hayek and Modern Liberalism*, Oxford: Clarendon Press, s. 86

anlamsızlığıdır. Bir diğere eleştirisi sosyal adaletin adeta dini bir kimliğe bürünmesi; bir hurafe ya da boş inanç görevi görmesidir. Bir diğere argüman terimin kendi içinde çelişkili ve ideolojik olduğu üzerinedir. Dahası, sosyal adaletin herhangi bir derecesini gerçekleştirmenin mümkün olmadığı ve bunu yapmayı amaçlamanın tüm özgürlükleri ortadan kaldırmakla eşdeğerde olacağı fikridir.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi, adaleti klasik liberal çizgide “negatif adalet” olarak kabul eden Hayek, son dönemde pozitif adalet ve refah devleti anlayışına yönelik kayda değer eleştirilerde bulunmuştur. Hayek, birçok yerde refah devleti düşüncesine yönelik makul ve sert eleştiriler yöneltmiştir. Özellikle de 1976 yılında yayınladığı üç ciltlik “Hukuk, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük” adlı kitabının devamı niteliğinde olan “Sosyal Adalet Serabı”nda bu eleştiri zirveye çıkmıştır. Hayek henüz eserinin girişinde sosyal adalet kavramına yönelik çok çarpıcı ifadelerde bulunuyordu¹⁰³;

“Bu kavramı eleştirmeye dönük daha önceki çabalarım da her zaman boşluğa vurduğumu hissetmişimdir. Bunun sonunda, böyle durumlarda ilk defa yapılması gerekene yönelerek sosyal adalet idealini destekleyen, elimden geldiğince iyi bir muhakeme tarzını kurmaya kalkıştım. Ve ancak o zaman, imparatorun çıplak olduğunu, yani sosyal adaletin tamamıyla içi boş ve anlamsız olduğunu anladım. Hans Christian Anderson’ın hikayesindeki çocuk gibi: “Hiçbir şey göremiyordum, çünkü görülecek hiçbir şey yoktu” (...) Bu durumda sosyal adaleti gerçekleştirme girişimlerinin işlerliliği olamayacağını göstermekle yetinemedim. Bu kavramın hiçbir anlama gelmediğini ve onu kullanmanın ya düşüncesizlik ya da sahtekarlık olduğunu izah etmek zorundaydım.”

¹⁰³ Hayek, F. A., (1995), *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük 2: . Sosyal Adalet Serabı*, Çev. M. Erdoğan, Ankara, s. 16

Şunu belirtmek gerekir ki Hayek'in sosyal adalet anlayışını eleştirmesinin sebebi sosyal adaletin toplumsal sınıflara ve sınıf farkından kaynaklandığı ileri sürülen eşitsizliklere yaptığı vurgudan ziyade, toplumun bütün üyelerinin belirli bir refah düzeyine çıkarılması gerektiğini iddia ederek uğradığı anlam genişlemesidir.¹⁰⁴ Toplumun tüm üyelerinin aynı refah seviyesine çıkarılması hevesi kaçınılmaz bir müdahaleyi ve yeniden dağıtımı gerektireceği için bu durum kendiliğinden oluşan düzenin istismarı anlamına gelecektir.

Hayek'e göre sosyal adalet aslında çok eskiden beri kullanılmakta olan bir kavram değildir. Aksine son yüz yılda ortaya çıkmış ve kısa bir tarihe sahiptir. Bununla birlikte, Hayek sosyal adalet kavramının sosyalizmin odağında yer alan özlemleri tanımladığını ifade etmektedir. Ona göre sosyalistler, önceleri üretim araçlarını kamulaştırarak istedikleri çerçevede dağıtımı gerçekleştirmek istemişler, ancak daha sonra vergilendirme yöntemiyle de bunu başarabileceklerini fark edince, bu ve benzeri araçlarla sosyal adaletin tesis edilmesini en önemli hedef haline getirmişlerdir. Bu düşüncelerini yaymakta ve kabul ettirmekte oldukça etkili de olmuşlardır.

Hayek, bunun en önemli sebebini diğer bütün siyasal hareketler ve çoğu ahlak hocası ile ahlak vaizinin bu kavramı sosyalistlerden tedrici olarak devralmaları olarak görmektedir. Bunun yanı sıra birçok otoriter yönetimin de sosyal adaleti temel amaç olarak benimsemesiyle sosyal adalete bağlılık adeta en önemli ahlaki duygu haline gelmiştir. Birçok toplumda da bir çeşit dini gereklilik ya da bir kutsallığa bürünmüştür. Bu güçlü ve etkili yayılma ile birlikte sosyal adaletin gerçekleştirilebilirliğine olan inanç nedeniyle, devletlerin eline sosyal adalet adına özel çıkar gruplarının taleplerini karşılamak üzere artık

¹⁰⁴ A.g.e., s.114

büyük yetkiler verilmiştir.¹⁰⁵ Bu durumda siyasal otoriteye ya da güce sahip olanlar toplumsal kaynaklardan daha fazla pay almaya başlar. Böylece, çıkar grupları arasındaki pay alma yarışı kızışır. Ve en nihayetinde Leviathan devletin eliyle yapılan dağıtımla sosyal adalet değil siyasal adalet gerçekleşir.¹⁰⁶

Hayek'in sosyal adalet kavramına dair bu eleştirisi kavramın menfaat ve ideolojilere malzeme yapılmış olması hususuna dayanmaktadır. Hayek'e göre sosyal adalet kavramı arkasına sığınarak toplumun sınırlı bir kesimine birtakım özel avantajlar ve tavizler koparılmaya çalışılmakta, bunun karşılığında da siyaset kurumuna ve partilere destek verilmektedir.¹⁰⁷ Hatta Hayek, bu noktada sosyal adalet kavramının istismar edici kişi ve grupların elinde zahmetsiz yaşam ve kolaycılık¹⁰⁸ maksadıyla bilimsel kılıflar giydirilmiş şarlatanlıklara perde olarak kullanıldığını görüşündedir.¹⁰⁹ Hayek, sosyal adalet motifli taleplere siyasilerin karşı çıkamadığını ve böylece demokrasinin yozlaştığı fikrindedir.¹¹⁰

Hayek'e göre sosyal adalet talebi aynı zamanda karşımıza bir ahlaki sorun olarak çıkmaktadır. Bu ahlaki sorunun temeli adil olmak ve adaleti sağlamak gayesiyle bireylerin mal ve kazançlarını, herkes için aynı olan piyasa kurallarına uyarak elde etmiş olmalarına rağmen yeniden dağıtmak isteyen bir otoritenin varlığı ve bu otoriteye itaat etmenin gereklilik olup olmadığı ile alakalıdır.¹¹¹ Burada bahsi geçen otorite sosyal olarak daha adil olacağı gerekçesiyle bireyin hakkını gasp edeceğinden bir itaat

¹⁰⁵ Hayek, F. A., (1995), *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük 2: Sosyal Adalet Serabı*, Çev. M. Erdoğan, Ankara, s. 100-101

¹⁰⁶ Yayla, A., *Özgürlük Yolu, Hayek'in Sosyal Teorisi*, Ankara; 1993, s. 189

¹⁰⁷ Hayek, F.A., (1984), "*Whiter Democray*", Chiaki Nishiyama, Kurt R. Leube, (Eds.) *The Essence of Hayek*, Hoover Press Publication, s. 356-357

¹⁰⁸ Sakman, S. (1993), "*Karl Marx ve Frederic Bastiat*" Atilla Yayla (Ed.) *Sosyal ve Siyasal Teori*, s. 228-37. Ankara: Siyasal Kitabevi, s.231

¹⁰⁹ Hayek, F.A., (1979), "Law, Legislation and Liberty", vol. 3, *The Political Order of a Free People*, sayfa 13-14

¹¹⁰ Hayek, F.A., (1995), *Kanun Yasama Faaliyeti ve Özgürlük*, (Çev.: M. Erdoğan), Cilt 2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 67

¹¹¹ Hayek, a.g.e., s. 229

gerekliliğinden asla söz edilemez çünkü kendiliğinden oluşan düzen içerisinde ortaya çıkan simetrik olmayan sonuçlar ahlaken kınanamaz. Düzen insanların kontrolünde olmadığı için adil veya adaletsiz bir düzenden bahsedilemez. Bu bağlamda insan denetimi altında olmayan bir düzeni daha adil olacağı iddiasıyla bu denetime tabi tutmaya çalışmak ahlak olmayacağı gibi yönetsel olarak da hatalıdır.¹¹² Bireylerin sahip olduklarına maddi veya fikri varlıklarına müdahale edip yeniden paylaştırmaya çalışmak mutlak olarak mülkiyet hakkına zarar verecektir. Elbette bu da bizatihi adaletsizlik teşkil edecektir.¹¹³

Hayek her zaman adaletin negatif karakterli olması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre adalet kelimesinin başına “sosyal” kelimesini getirmek hiçbir şekilde bir anlam ifade etmemektedir. Güya bir anlam ifade edecekmiş gibi “sosyal” kelimesini ekleyip otoriteye, belirli bireyler veya çıkar grupları lehine pozitif yükümlülükler atfedilmesinin adaletin sağlanması olmadığını belirtir.¹¹⁴ Hayek’e göre bu bağlamda sosyal adalet boş bir inançtan farksızdır. Bireyler herhangi bir batıl inanca uyup uymamakta elbette özgürdürler. Ancak bahsi geçen batıl inanç uğruna başka bireylerin özgürlüklerine müdahale etmek hem birey hem de toplum için ciddi olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

Hayek’e göre gerçekleştirilmesi mümkün olmayan tüm eylemler ve çabalar gibi, sosyal adaleti arama ve gerçekleştirme çabaları da yine aynı şekilde hem bireyler hem de toplumlar için geri dönüşü olmayacak olumsuz sonuçlar doğuracaktır.¹¹⁵ Hayek yine benzer bir şekilde, yeniden dağıtım

¹¹² A.g.e., s. 256

¹¹³ Aktaş, S., (2001), *Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi*, Liberte Yayınları: 60, Ankara, s. 256

¹¹⁴ Aktaş, a.g.e., s. 213

¹¹⁵ Hayek, F. A., (1995), *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük 2: Sosyal Adalet Serabı*, Çev. M. Erdoğan, Ankara, s. 302

hukuk devleti ilkesiyle de asla bağdaşmaz çünkü aslında bu yeniden dağıtım çabası ve eylemi hukuki güvenliği bizzat tehlikeye atacaktır.¹¹⁶

Hayek'in sosyal adalet eleştirisine yönelik hususlardan bir diğeri de yeniden dağıtımın ölçütünün belirlenemez oluşudur. Ona göre sosyal adaletin gerekliliğini iddia edenlerin ileri sürdüğü dağıtım biçimine temel oluşturacak kabul edilebilir herhangi bir ölçüt yoktur. Genel geçer bir ölçüt ortaya koymk imkânsız olacaktır çünkü değer kendisi bizzatı özneldir.¹¹⁷ Hatta Hayek, bu bağlamda en sık dile getirilen liyakat kavramını da yeterli bulmaz.¹¹⁸ Çünkü piyasa içerisinde aslanan ahlaki değer değil, hizmete talip olan ya da onu kullanan bireyler için ifade ettiği değerdir. Bu bağlamda liyakat ile piyasa değeri birbirine paralellik teşkil etmezler.¹¹⁹ Örnek verecek olursak, yeteneği aşikar bir sporcunun gerçek değeri piyasa içerisinde bu yeteneğe değer biçecek diğer bireylerin varlığı ve düşüncesiyle doğrudan ilintilidir. Eğer bu bireyler bu yetenekli sporcuya değil de pek de yetenekli olmayan başka bir sporcuya değer atfediyorsa aslanan değer budur. Bu ikinci durumdaki sporcunun faaliyetlerinin olmadığına dair fikirler piyasa içerisinde bu yeteneğin karşılığının ne olduğunun belirleyicisi olamaz.¹²⁰

Eleştirisini aynı çerçevede sürdüren Hayek, “sosyal adalet” kavramının anlamsız olduğunu ileri sürer.¹²¹ Hayek'e göre bireylerin özgürce şahsi kabiliyet ve şanslarına dayalı olarak yaşadıkları toplumsal düzende sosyal adalet kavramından bahsetmek gereksizdir.¹²² Bu noktada, kendiliğinden oluşan düzende bireylerin toplumsal düzene müdahale

¹¹³ Kararmaz, F., (2013), *Hayek'te Özgürlük, Zorlama ve Özgür Bir Toplumun Güvenceleri*, s. 40-43

¹¹⁷ Aktaş, a.g.e., s. 200

¹¹⁸ Hayek, a.g.e., s. 496

¹¹⁹ Hayek, a.g.e., s. 331

¹²⁰ Kararmaz, F., (2013), *Hayek'te Özgürlük, Zorlama ve Özgür Bir Toplumun Güvenceleri*, s. 42

¹²¹ Hayek, F. A., (1995), *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük 2: Sosyal Adalet Serabı*, Çev. M. Erdoğan, Ankara, s. 11

¹²² A.g.e., s.96

edemediklerini, dolayısıyla da bir adaletsizlik doğuramayacaklarını, bireylerden bağımsız olarak kendiliğinden oluşan düzende ise, düzen herhangi özel bir amaca yönelmediğinden, doğal olarak adalet arayışının gereksiz kaldığını ileri sürmektedir.¹²³

Hayek, toplumda kendiliğinden oluşan bir düzenin söz konusu olduğunu ifade eder. Özelde ise belirli gayeler gözetilerek sonradan oluşturulmuş ordu ve benzeri kuruluşlarda ise emir, komuta ve kumanda gibi kavramlar bulunacağından ancak bu tür kurumlarda “sosyal adalet” kavramının anlamlı olabileceği görüşündedir.¹²⁴ Bu gibi yer ve durumlarda bireylerin performansları merkezi otorite tarafından bir değerlendirmeye tabi tutulur ve otoritenin uygun gördüğü kıstaslara göre, onlara ne verileceği kararlaştırılır.¹²⁵ Bu durumlar dışında ise Hayek, özgür bireylerin çevreye dair sınırlı bir görüşe dayalı davranışları sonucu oluşan toplumsal düzende oluşabilecek dengesiz durumlardan dolayı adaletsizlik ile karşılaşıldığı sonucuna varılmaması gerektiğini düşünür.¹²⁶

Hayek’in sosyal adalet eleştirisini temellendirdiği hususlardan biri de sosyal adaletin dini boyutuyla ilgilidir. Bu bağlamda, Hayek sosyal adalet düşüncesinin genel olarak dini motifli düşüncelerden kaynaklandığını ancak bu kavramın yalnızca inananlarını ilgilendiren çerçevede ele alınması gerektiğini, bunun başkalarını zorlayacak kısımlara taşmaması gerektiğini söylemektedir.

Hayek’e göre adalet, tıpkı özgürlük gibi, dinler üstü bir kavram olup her dini inaniş kapsar. Bu bağlamda dine dayalı bir adalet anlayışından ziyade adalete uygun dini uygulamalardan bahsetmek daha akla uygundur.

¹²³ A.g.e., s.64-65, 69

¹²⁴ Erdoğan, Y. V., (1995), *Hayek’in Adalet Anlayışı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, sayfa 77

¹²⁵ Yayıla, A. (1993), *Özgürlük Yolu: Hayek’in Sosyal Teorisi*, Ankara: Turhan Kitabevi., s.178

¹²⁶ Hayek, a.g.e., s.70

Kişiler kendi dinleri çerçevesinde bir adalet anlayışını elbette geliştirebilirler, ancak bunu “sosyal adalet” kılıfında başkalarına da dayatmaya çalıştıklarında, hele de bunu bir otoritenin eliyle uygulamaya sokmaya başladıklarında orada gerçek bir adaletsizlik ortaya çıkacaktır.

Hayek’in toplumsal düzen için oluşturduğu düşünce şeması, onun sosyal adalet kavramına bakışını da şekillendirmiştir. Şöyle ki, Hayek’e göre toplumsal düzende belirli bir kasıt ve irade bulunmamaktadır. Bilinçli olarak sergilenen davranış ancak bireye izafe edilebilir niteliktedir. Dolayısıyla kendiliğinden ve hiç kimsenin tek başına belirleyici olmadığı bu tabii düzende sosyal açıdan bir adalet aramak manasız ve imkansızdır. Yani bu davranışlar sonucu oluşan durumlara adil-gayriadil damgası vurmak da gereksizdir.¹²⁷ Hayek, kendiliğinden oluşan toplumsal düzenin adaletsizliğinden bahsetmenin yersiz bir temellendirme ve naiflik olacağını savunmaktadır.¹²⁸ Hayek, tüm toplumsal grupların memnun olacağı bir düzeni beklemenin gerçekçi olmayacağını çünkü farklı talih ve kısmetlerin suçlanamayacağını söylemektedir.¹²⁹ Bu bakımdan da Hayek, sosyal adalet kavramını tutarsız bulmaktadır.

Hayek, sosyal adaleti gerçekleştirmek amacıyla girişilecek her hamlenin bizatihi adaletsizlik oluşturacağı görüşündedir. Şöyle ki, Hayek sosyal adalet adına oluşturulacak her bir ödüllendirme ve kaynak aktarımı modelinde bunun bir özgürlüğe değil muhakkak belirli bir grubun çıkarına olacağını düşünmektedir.¹³⁰ Bu da keyfiliğe yol açacaktır.¹³¹ Böyle bir dağıtım olursa belirli bir anlayış ve çıkarın toplumsal çıkar olarak lanse edileceğini, ahlaki normlar arasında bir hiyerarşi oluşturulacağını, bunun da aslında bir adaletsizlik oluşturacağını söyler.

¹²⁷ Hayek, a.g.e. s.67-70

¹²⁸ Hayek, F.A., (1995), *Kanun Yasama Faaliyeti ve Özgürlük*, (Çev.: M. Erdoğan), Cilt 2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 62-63

¹²⁹ A.g.e. 69, 68, 72

¹³⁰ Kukathas, C., (1990), *Hayek and Modern Liberalism*, Oxford: Clarendon Press, sayfa 21-22

¹³¹ Barry, N.P., (1990), *Welfare*, London: Open University Press, sayfa 90-91

Sonuç olarak Hayek, kendiliğinden oluşan düzende sosyal paylaşımına müdahale edilmemelidir ki bu doğal düzende herhangi özel bir politika veya çıkara bir üstünlük tanınmamış olmasının demektir. Zira Hayek'e göre hangi bireysel davranışın adil olacağına dair elimizde herhangi bir kriter mevcut değildir.¹³²

Hayek'in sosyal adalet kavramına karşı çıkmasının en önemli sebeplerinden biri de sosyal adalet talebinin bireysel özgürlüklere olumsuz etkisidir. Hayek, bu kavram kullanılarak topluma dayatılacak her uygulama ve müdahalenin gittikçe kişisel alanı daraltacağı ve hatta totaliterliğe yol açabileceğini belirtir. Halbuki serbest piyasa düzeninde böyle bir durum söz konusu değildir.¹³³ Hayek'e göre siyasilerin sosyal adaleti temin maksadıyla yapacakları her uygulama, toplumun farklı kişi ve gruplarının daha fazla denetlenmesi anlamına gelecektir. Bu da kişisel alanı tahrip ederek aşırı müdahaleci devlet düzeninin oluşmasına zemin hazırlayacaktır.¹³⁴

Hayek'e göre hemcinslerimizin ihtiyaçlarının karşılanması bizlere ne bireylere ne de devlete bir ödev olarak yüklenmelidir. Çünkü meydana gelen dezavantajlı ve eşit olmayan durumdan ne bireyler ne de kendiliğinden oluşan düzen sorumlu tutulabilir. Ayrıca, ihtiyaçlarımızın büyük bir kısmını tatmin eden toplumsal düzen bir irade ve bilince sahip olsaydı bunda başarılı olmazdı. Öyle ise bu kendiliğinden oluşan düzene müdahale edilmemelidir. Her ne kadar anayasalarda devlete sosyal adaleti temin için pozitif yükümlülükler yüklenmiş olsa da bu uygulama, liberal düzeni tahrip etmeden gerçekleştirilemez. Liberal düzen belli bir kişi veya gruba özel çıkar sağlamaz. Ancak taleplerin gerçeğe dönüşmesi için imkân ve fırsat

¹³² Hayek, a.g.e., s. 78

¹³³ Campbell, T. (1988), *Justice*, Humanities Press International Inc, sayfa 15; Tomlinson, J., (1990), *Hayek and the Market*, London: Pluto Press, s. 39-40

¹³⁴ Hayek, a.g.e., s. 68, 76, 81

tanır.¹³⁵ Buna göre sosyal adalet anlayışı ve liberal düzen bağdaşmaz. Bu bakımdan sonuç olarak kendiliğinden oluşan düzene, sosyal adalet bahanesiyle müdahale edilmemelidir.

Hayek'in sosyal adalet kavramına yönelik eleştirilerine elbette birçok teorisyen ve fikir insanı karşı eleştiriler yöneltmiştir. Bunlardan ilki Mark S. Peacock tarafından Hayek'in adaletin söz konusu olabilmesi için bilinçli insan eylemlerinden kaynaklanan sonuçlardan bahsediyor olunması gerektiği fikrine getirilen eleştiridir. Peacock'a göre bahsi geçen sonuçlar ister bilinçli ister bilinçsiz olarak meydana getirilmiş olsun, her halükarda düzeltilmesi gerekir. Bunun için de sosyal adaleti sağlayacak bir otoriteye, yani devlete bu görevi yüklemek esastır.¹³⁶ Peacock bu durumu bir ahlak sorunu olarak ileri sürer. Bu noktada, liberteryen düzlemde tezler ileri süren James Buchanan da kendiliğinden düzen içerisinde meydana gelen olumsuz sonuçlara karşı liberal olmayan bir tavır takınarak bir çeşit yeniden dağıtımcılığa sıcak bakar. Bunun için de vergilendirme sistemini çözüm yolu olarak gösterir. Ancak Buchanan, Peacock'un aksine bunun için ahlaki bir temellendirme yapmamaktadır.

Bir başka siyaset bilimi teorisyeni Norman Barry de Hayek'in gelir dağılımına ilişkin yaklaşımına ve dolayısıyla adalet tasvirine eleştiri getirmiştir. Barry temel olarak Hayek'in teorisinde cevapsız bıraktığı mülkiyetin asli iktisabı üzerine eleştirisini temellendirir. Barry, asli iktisabın dikkate alınmaması sonradan el değiştirmelerde adaletsizliğe yol açar der. Hayek'in prosedürel adalet tanımlamalarında bu durumu gözden kaçırdığını savunur.¹³⁷ Ayrıca, kural adaleti olarak da ifade edilen prosedürel adalet, adalet kavramının sadece bir yönünü dikkate aldığı gerekçesiyle eleştiri konusu yapılmıştır.¹³⁸

¹³⁵ Hayek, F.A., (1995), *Kanun Yasama Faaliyeti ve Özgürlük*, (Çev.: M. Erdoğan), Cilt 2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 102-104

¹³⁶ Peacock, Mark S, (1993), *Hayek, Realism and Spontaneous Order*, s.257

¹³⁷ Barry, N., *An Introduction*, s. 159

¹³⁸ Aktaş, a.g.e., s. 209

SONUÇ

Antik çağlardan bu yana insanlık adalet teriminin ve kavramının açıklamasını yapmaya çalışmış ancak tüm bu süreçte ne siyasetçiler, ne hukukçular ne de düşünürler ortak bir paydada buluşabilecekleri bir tanım ortaya koymuşlardır. Tarih boyunca adalet kavramının farklı anlamlar kazanmasının ve farklı boyutlarda değerlendirilmesinin sebebinin temelinde elbette ki tanımın gerçekleştirildiği dönemin değer yargılarının söz konusu kavrama yönelik bakış açılarını da şekillendirmesi yatmaktadır. Örneğin antik Yunan uygarlığındaki adalet kavramının ve tanımının değişmesinin en büyük sebebi elbette ki o dönemdeki temel hak ve özgürlük kavramlarının bugün anladığımız şekilde değerlendirilmemesidir. Toplumsal değer yargılarının yanı sıra siyasi unsurlar da adalet kavramının farklı dönemlerde farklı şekillerde tanımlanmasında pay sahibi olmuştur. Tüm bunların yanı sıra tarihsel süreçte hayatın her alanına çeşitli müdahalelerde bulunan dini yaklaşımlar elbette ki adalet algısını şekillendirmede de etkili olmuşlardır. Tüm bu sebeplerden dolayı hukukçular ve düşünürler tarihi süreç içerisinde adalet kavramının tanımlanması ve şekillendirilmesinde farklı yaklaşımlarda öne sürmüşler, dönem dönem anlaşmazlıklara düşmüşler ve dolayısıyla adalet kavramını farklı şekillerde yorumlamışlardır.

Hayek de kendi adalet tanımını yapmış ve mevcut sosyal adalet düzenine yönelik çeşitli eleştiriler getirmiştir. Hayek sosyolojik bir yaklaşım sergileyerek temelinde evrimleşme yer alan ve mevcut kurallara yenilerinin eklenerek nesiller boyunca genetik ve kültürel yollarla aktarılacak davranış kurallarından ve düzenden bahsetmektedir. Hayek'e göre düzen sosyal ve kültürel evrim çerçevesinde gerçekleşebilir. Hayek eylemlerin sonuçlarının önceden bilinemediği bir sistemden

bahsetmektedir zira ona göre ani olaylar beklenmedik şekilde umulmadık sonuçlara sebebiyet verebilir. Bu yaklaşıma göre makul olan bu sistem deterministik değildir.

Hayek tüm kuralların herkese eşit olarak uygulandığı sürece sistemin mevcudiyetini sürdüreceğini savunur ve hükümetin, yani devletin, temel işlevinin kuralların uygulanırlığını ve yurttaşlarının güvenliğini sağlamak olduğunu dile getirir. Hayek'e göre hukukun üstünlüğü adil davranış kuralları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Dolayısıyla Hayek devleti bireylere hizmet eden bir yapı olarak görür.

Tüm bu bilgiler ışığında görülmektedir ki Hayek toplumsal davranışların her zaman adil sonuçlar doğurmayabileceğini savunmakla birlikte sosyal adalet kavramına da karşı çıkmıştır. Hayek sosyal adalet kavramının anlamsız olduğunu savunmuş ve bireylerin şahsi becerileri ve şansları neticesinde elde edebilecekleri ilerlemelerin mümkün olduğu toplumlarda sosyal adaleti aramanın anlamsız olduğunu dile getirmiştir. Ona göre düzen kendiliğinden oluşuyorsa bireylerin toplumsal düzene müdahaleleri mümkün olmamalıdır ve nihayetinde de toplumsal adaletsizlik söz konusu olmayacaktır. Özgür bireylerin sınırlı çerçevede gerçekleştirdiği eylemler toplumsal düzende dengesizlik oluşturmayacaktır.

Hayek'e göre adalet eylemlerin sonuçları ile değil nasıl meydana geldikleri ile alakalıdır. Herhangi bir hukuki işlemde taraflar aynı ve eşit kurallar çerçevesinde işlem gerçekleştirmişler ise bu eylemler adildir. Sonucu taraflardan birine zarar veriyor olsa dahi adildir. Yeter ki kazançlı olan taraf bu kazancı var olan kurallara uyarak elde etmiş olsun. Ayrıca, Hayek adaletin insanların bilinçli eylemleri ile ilgili olduğunu savunur ve ona göre bu çerçevede oluşan tüm sonuçlar adalet çerçevesinde eleştiriyeye tabii tutulabilir. Hayek, temel olarak bu görüşleri öne sürerek sosyal adalet taleplerini eleştirir. Elbette Hayek'in sosyal adaletle yönelik eleştirilerine de

karşı eleştiriler ortaya atılmış ve siyaset bilimi çalışmalarına farklı bir perspektif katmıştır.

KAYNAKÇA

Abatan, K. T., (2020) *Hayek'in Kendiliğinden Doğan Düzen Düşüncesi ve Kuçuradi'nin İnsan Hakları ve Sosyal Adalet Görüşü*, Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haziran, İstanbul

Adie, O. T., Effenji, J. S., (2018), "The Entitlement Theory of Justice in Nozick's Anarchy, State and Utopia", *GNOSI: An Interdisciplinary Journal of Human Theory and Praxis*, Vol. 1(1)

Akççek, A., (2020), *F. A. Hayek'te Kültür Kavramı ve Bu Kavramın Düşünürün İlerleme ve Uygarlık Yaklaşımlarıyla İlişkisi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Bütünleşik Doktora Tezi, Ankara

Aktaş, Sururi, (2001), *Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi*, Liberte Yayınları: 60, Ankara

Babayeva, B., (2019), "Marxist ve Liberal İdeolojiler Açısından Siyasal Adalet", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, c.8

Bağder, M. M. (2018), *Çağdaş Dönemde Adalet Düşüncesinin Felsefi Temelleri*, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Baird, C. W., (2006), "Hayek on the Rule of Law and Unions," December 1: <https://fee.org/articles/hayek-on-the-rule-of-law-and-unions/> (E.T: 12.03.2021)

Barry, N. P., (1982), "The Tradition of Spontaneous Order", *Literature of Liberty* 5

Barry, N. P., (1988), *The Invisible Hand in Economics and Politics*. London: The Institute of Economic Affairs

Barry, N.P., (1990), *Welfare*, London: Open University Press

- Baumgarth, W. P., (1978) “Hayek And Political Order: The Rule Of Law”, *Journal of Libertarian Studies*, V01.2, No. I. Pergamon Press
- Binici, S., (2017), *Friedrich August Von Hayek’in Kendiliğinden Düzen Fikri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum
- Birner, J., (2012), “Karl Popper E Friedrich Von Hayek: Uniti E Divisi Dal Razionalismo.” *Il Politico*, vol. 77, no. 2 (230)
- Boykın, S. A., (2010), “Hayek on Spontaneous Order and Constitutional Design”, *The Independent Review*, v. 15, n. 1, Summer
- Buchholz, T. G., (2015), *Ölü İktisatçılardan Yeni Fikirler: Modern Ekonomik Düşünceye Giriş*, Çev: İsmail Aktar, Adres Yay., Ankara
- Butler, E., (2018), *Kısaltılmış Milletlerin Zenginliği ve Epey Kısaltılmış Ahlaki Duygular Kuramı*, 1. Baskı, Liberte Yay., Ankara
- Campbell, T. (2010). *Justice*. Basingstoke : Palgrave Macmillan
- Clark, B. S., Elliott, J. E., (2001), “John Stuart Mill's Theory Of Justice”, *Review of Social Economy*, vol. 59, no. 4
- Cohen, L. E., Land, K. C., (1987), “Sociological Positivism and the Explanation of Criminality”, *Positive Criminology*, p. 43-55, Michael R. Gottfredson and Travis Hirschi, <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/sociological-positivism-and-explanation-criminality-positive> (E.T: 14.03.2021)
- Çıvgın, A.G. (2018), “Platon’un Adalet ve Filozof Kral Anlayışı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt / Vol: 7, Sayı/Issue: 1
- Cranston, Maurice (1999). “İnsan Hakları Nelerdir?”, Sosyal ve Siyasal Teori, Der. Atilla Yayla, (Ankara: Siyasal Kitabevi)
- Daly, J., (2000), “Marx and Justice”, *International Journal of Philosophical Studies*, Volume 8, Issue 3
- Doğan, A., (2013), *Küresel Açlık Sorunu ve Sosyal Adalet*, 2. bs. Dergâh Yayınları, İstanbul

Dorter, K. (2005), *The Transformation of Plato's Republic*, Lexington Books, December 22, 2005

Ealy, S. D., (2010), *The Evolution of Rule of Law in Hayek's Thought*, the Mercatus Center at George Mason University, No. 10-38

Ekici, S., (2015), *Hayek'te Devlet ve Siyasal Sistem*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Malatya

Erdoğan, Mustafa; (1993), ‘Özgürlük Adalet Refah’ (Ed: Atilla Yayla), *Sosyal & Siyasal Teori: Seçme Yazılar*, Ankara: Siyasal Kitabevi

Erdoğan, Y. V., (1995), *Hayek'in Adalet Anlayışı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Garrett, J., (2011), “John Rawls on Justice”, September: <https://people.wku.edu/jan.garrett/ethics/johnrawl.htm> (E.T: 09.03.2021)

Giorgia, A., (2013), *Kutsal İnsan*, (çev. İsmail Türkmen), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2. bs. İstanbul

Gözler, K., (2000), *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları

Gözler, K., (2020) *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa, Ekin, Güncellenmiş 25. Baskı, XVI+512: <https://www.anayasa.gen.tr/tahd.htm> (E.T: 06.03.2021)

Grace, L. R., “Value of Justice”, *Counsel Magazine*, 30 May 2017: <https://www.counselmagazine.co.uk/articles/value-of-justice> (E.T: 10.03.2021)

Green, L., Adams, T., (2019) “Legal Positivism”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter Edition), Edward N. Zalta (ed.): <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/legal-positivism> (E.T: 13.03.2021)

Güriz, A., (1994), “Adalet Kavramının Belirsizliği”; Adnan Güriz (Ed.) *Adalet Kavramı*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yay.

Guo, S., Lin, X., Coicaud, JM. et al. (2019), "Conceptualizing and Measuring Global Justice: Theories, Concepts, Principles and Indicators." Fudan J. Hum. Soc. Sci. 12, <https://doi.org/10.1007/s40647-019-00267-1>

Hamed, A. (2014), "The Concept of Justice In Greek Philosophy (Plato and Aristotle)". *Mediterranean Journal of Social Sciences*, [S.1.], v. 5, n. 27 P2, s. 1163, dec. ISSN 2039-2117. <https://www.mcser.org/journal/index.php/mjss/article/view/5193> (E.T: 06/03/2021)

Hayek, F.A., (2007), "Bilginin Toplumda Kullanımı", *Liberal Düşünce Dergisi*, Çev. Turan Yay

Hayek, F. A., (1948), *Individualism and Economic Order*. Chicago: University of Chicago Press

Hayek, F. A., *Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Kurallar ve Düzen*, Çev. Atilla Yayla, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Baskı, 1996.

Hayek, F.A., (1979), *Law, Legislation and Liberty, Volume 3, The Political Order of a Free People*, University of Chicago Press

Hayek, F.A., (1984), "Whiter Democray" Chiaki Nishiyama, Kurt R. Leube, (Eds.) *The Essence of Hayek*, Hoover Press Publication

Hayek, F. A., (1990), "Notes on the Evolution of Systems of Rules of Conduct", *New Studies In Philosophy, Politics, Economics and The History of Ideas*, Routledge

Hayek, F.A., (1995); *Kanun Yasama Faaliyeti ve Özgürlük*, (Çev.: M. Erdoğan), Cilt 2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara

Hayek, F. A., *The Constitution of Liberty*, <https://iea.org.uk/sites/default/files/publications/files/Hayek%27s%20Constitution%20of%20Liberty.pdf> (E.T: 14.03.2021)

Hevia, M., Spector, E., (2008), "The Bizarre World of Historical Theories of Justice: Revisiting Nozick's Argument", *Social Theory and Practice*, vol. 34, no. 4

Heywood, A., (2018) *Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*, 4. Baskı, Ankara

Heywood, A., (2000) *Siyaset Teorisine Giriş*, (Çev. Hızır Murat Köse), Küre Yayınları

İnalçık, H. (1958). *Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfî- Sultani Hukuk ve Fatih' in Kanunları*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 13 (02)

Holm, C., F. A. “Hayek’s Critique of Legislation”: <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:765858/FULLTEXT01.pdf> (E.T: 14.03.2021)

<https://www.felsefe.gen.tr/august-von-hayek-ve-sosyal-adaletin-elestirisi/>

<https://www.libertarianism.org/guides/lectures/skepticism-about-distributive-justice>

Irving, S., (2016), *Friedrich Hayek: An Unrepentant Old Whig*. (Doctoral Dissertation). University of Manchester, Alıntılanan adres: <http://www.manchester.ac.uk/escholar/uk-ac-man-scw:305873>

Jensen, A., (2018) *Kant’s Theory of Justice*, December 17, 2018: <https://cla.umn.edu/philosophy/news-events/story/kant-s-theory-justice> (E.T: 09.03.2021).

Johnston, D. (2011), *A Brief History of Justice*, Wiley-Blackwell

Jost, J., & Kay, AC. (2010). “Social justice: History, theory, and research.” In ST. Fiske, D. Gilbert, & G. Lindzey (Eds.), *Handbook of social psychology* (5th ed., Vol. 2, pp. 1122-1165). Wiley. s.1125.

Kalkan, B., Başdemir, H. Y., (2017), *Siyasi İdeolojiler*, Adres Yay. 1. Baskı, Ankara

Kararmaz, F., (2013), *Hayek’te Özgürlük, Zorlama ve Özgür Bir Toplumun Güvenceleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Klein, G. P., (2004), “F.A.Hayek: Avusturyan Ekonomist ve Sosyal Teorisyen”, Liberte Yay. (Ed. Atilla Yayla) *Piyasa: Avusturya İktisadı: İktisadi Düşüncenin Zirvesi*, Yaz, Sayı:11, *İktisadiyat Dergisi*

KURT, Senem, “Hayek'in Özgürlük ve Adalet Teorisi”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, (2006).

Kocaoğlu, Mehmet; (2014), *John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*, İmaj Yayınları

Kocaoğlu, M., (2018), *Robert Nozick: Adalet Teorisi ve Temel Kavramlar*, İmaj Yay. 2. Baskı, Ankara

Konan, B., (2011), “İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devleti'ne Bakış”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XV, Y., Sa. 4*

Kukathas, C., (1990), *Hayek and Modern Liberalism*, Oxford: Clarendon Press

Kurt, S., (2006), “Hayek'in Özgürlük ve Adalet Teorisi,” *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3

Leahy, M. T., (2004), *Is social justice possible? : Hayek, Rawls, MacIntyre, Taylor critically examined.* (Thesis). Deakin University, Alıntılanan adres: <http://hdl.handle.net/10536/DRO/DU:30023235>

Lee, S., (2004), *A Reconstruction and Critique of Hayek's Theory of Free Market Economy.* (Doctoral Dissertation), Universität Bremen. Alıntılanan adres: <http://elib.suub.uni-bremen.de/edocs/00100298-1.pdf>

Lindsay, P., (2015), “Polanyi, Hayek, and the Impossibility of Libertarian Ideal Theory”, *Polity*, vol. 47, no. 3

Lister, A., (2011), “The ‘Mirage’ of Social Justice: Hayek Against (and For) Rawls”, *CSSJ Working Papers Series*, SJ017 June

Mack, E., (1983), “Hayek on Justice and the Market: A Reply to MacLeod”, *Canadian Journal of Philosophy*, vol. 13, no. 4

Maravelias, P. (1991), *The relation between epistemological and social theory in the thought of F.A. von Hayek.* (Doctoral Dissertation)., University of Edinburgh. Alıntılanan adres: <http://hdl.handle.net/1842/19981>

McBride, W. L., (1975) “The Concept of Justice in Marx, Engels, and Others”, *Ethics*, Volume 85, Number 3 Apr.

Merrill, J. P., (2019), “From Hobbes to Hayek: Perspectives on Civil Society and Philanthropy”, *The Independent Review*, vol. 23, no. 4

Meydan, V., (2018), “John Rawls ve Küresel Adalet Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme”, *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1)

Morison, S. T., (2005), “A Hayekian Theory of Social Justice”. *NYUJL & Liberty*, 1, 225

Moss, L. S., (1980), “Optimal jurisdictions and the economic theory of the state: Or, anarchy and one-world government are only corner solutions.”, *Public Choice*

Muğurtay, N., (2016), *A Quest For Social Justice: A Critique Of Hayek's Social Philosophy*, Boğaziçi University Institute for Graduate Studies in Social Sciences, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Mumcu, A., Küzeci, E., (2011), *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, 5. Bası, Ankara,

Nagel, T., (2011) “Rawls on Justice”, *The Philosophical Review*, vol. 82, no. 2, 1973

Nnajifor, O. G., Ifeakor, C. S., (2016), Robert Nozick's Entitlement Theory of Justice: A Critique, *Ogiris: a new journal of African studies* vol 12

O'Driscoll, G. P., (2004), “The puzzle of Hayek”. *The Independent Review*, 9(2)

Öz, F., (2019) *Temel Hak ve Özgürlükler Açısından Türk Ceza Kanunu'nda Özel Hayatın Gizliliğini İhlal Suçu (TCK M. 134)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta

Özipek, B. B., (2005), “Devlet”, *Siyaset* (Der.: M. Türköne), 2. Baskı, Lotus Yayınevi, Ankara

Özipek, B.B., (1996), “Özgürlüğü Kölelik Yoluyla Anlamak”, *Liberal Düşünce*, Cilt 1, Sayı 2

Öztürk, A., (2007), *Çağdaş Liberal Siyaset Felsefesinde Adalet Sorunu: Rawls, Hayek, Nozick Örneği*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli

Pamir, A., (2004), “Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifakın Yeri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53 (2)

Papaioannou, T., (2008), “Nozick Revisited: The Formation of the Right-Based Dimension of his Political Theory”. *International Political Science Review*, 29(3)

Parguez, A., (2012), “The fundamental and eternal conflict: Hayek and Keynes on austerity”. *International Journal of Political Economy*, 41(4)

Peacock, Mark S., (1993), “Hayek, Realism and Spontaneous Order”, *The Theory of Social Behaviour*, vol. 23

Pluckrose, H.; <https://areomagazine.com/2019/10/08/what-social-justice-gets-right/>

Posner, R. A., (1990), “What Has Pragmatism to Offer Law?”, *Law Review*

Psarras, H., (2010), “A critique of Robert Nozick's critique of patterned principles of justice”. *Archiv für Rechts-und Sozialphilosophie*, 96(2)

Rehr, D., “Hayek's Legacy of the Spontaneous Order:” <https://www.minneapolisfed.org/article/1992/hayeks-legacy-of-the-spontaneous-order> (E.T: 11.03.2021)

Risse, M., (2013), *Thinking about Justice*, Harvard University, November 9, 2013: <https://research.hks.harvard.edu/publications/getFile.aspx?Id=1036> (E.T: 09.03.2021)

Romijn, P. (2010), “Historical Justice in International Perspective: How Societies Are Trying to Right the Wrongs of the Past”, *The English*

Historical Review, Volume CXXV, Issue 514, June 2010, ss. 790–791,
<https://doi.org/10.1093/ehr/ceq153>

Sadurski, W., (1985), “The Concept of Justice. In: Giving Desert Its Due”.
Law and Philosophy Library, vol 2. Springer, Dordrecht

Safi, İ., (2018), “Adalet ve Siyaset İlişkisi Üzerine”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 12 Güz

Sağlam, R., (2007), “Liberal Adaletin İki Farklı Görünümü,” *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 11, s. 182, Erzincan

Salahuddin, A., (2017), “Robert Nozick’s Entitlement Theory of Justice, Libertarian Rights and the Minimal State: A Critical Evaluation”, *Civil Legal Science.*, Vol 7(1): 234: <https://www.omicsonline.org/open-access/robert-nozick8217s-entitlement-theory-of-justice-libertarian-rights-and-the-minimal-state-a-critical-evaluation-2169-0170-1000234-97787.html> (E.T: 09.03.2021)

Salihpaşaoğlu, Y., (2013), “Özel Hayatın Kapsamı: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Işığında Bir Değerlendirme”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVII, Y., Sa. 3*

Sakman, S. (1993), “Karl Marx ve Frederic Bastiat” Atilla Yayla (Ed.)
Sosyal ve Siyasal Teori., Ankara: Siyasal Kitabevi

Schmidtz, D. (2006). *The Elements of Justice*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511817519

Schmidtz, D., Peter, B., (2021) "Friedrich Hayek", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer Edition), Edward N. Zalta (ed.):
<https://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=friedrich-hayek> (E.T: 10.03.2021)

Stoian, V., (2014), *Property Owning Democracy, Socialism and Justice: Rawlsian and Marxist Perspectives on the Content of Social Justice*, Department of Political Science Central European University, Yayınlanmış Doktora Tezi, Budapest, Hungary, February 2014

- Tomlinson, J., (1990), *Hayek and the Market*, London: Pluto Press
- Wilson, F., (2012), *John Stuart Mill on Justice*. In: Kahn L. (eds) *Mill on Justice. Philosophers in Depth*. Palgrave Macmillan, London, s.90-95
- Uslu, Cennet (2009) *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Uygur, G., (2019), *Hayek'te Özgürlük Zorlama ve Özgür Bir Toplumun Güvenceleri*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Alıntılanan adres: <http://hdl.handle.net/20.500.12575/31093>
- Vallier, K. D., (2019), "Hayekian social justice". *The Independent Review*, 24(1)
- Van de VEER, D., (1973), "Marx's View of Justice". *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 33, no. 3
- Wendt, F., (2016), "Political authority and the minimal state". *Social Theory and Practice*
- Westmoreland, R., (1998), "Hayek: The Rule of Law or the Law of Rules?", *Law and Philosophy*, vol. 17, no. 1
- Whaples, R. M.; "New Thinking about Social Justice", *The Independent Review*, <https://www.independent.org/publications/tir/article.asp?id=1392>
- Yayla, A., (2014), *Liberal Bakışlar*, Profil Yayıncılık, İstanbul
- Yayla, A., (1993) (Der.), *Sosyal & Siyasal Teori Seçme Yazılar*, Siyasal Kitabevi, 1. Baskı, Ankara
- Yayla, A. (1999). "Adalet Teorilerine Bir Bakış". İçinde (der: Atilla Yayla). *Sosyal ve Siyasal Teori*
- Yayla, A., (2000), *Özgürlük Yolu Hayek'in Sosyal Teorisi*, Liberte Yayınları, Ankara
- Yayla, A. (2012). *Hayek'in Liberalizm Anlayışı*, Kesit Yay.İstanbul
- Yayla, A., (2014), *Siyaset Teorisine Giriş*, Kesit Yay., 5. Baskı, Kesit Yay., İstanbul

Yayla, A., (2015), *Liberalizm*, Liberte Yay., 7. Baskı, Ankara

Yayla, A., (2017), *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, 4. Baskı, Ankara

Yayla, A., (2017), *Siyaset Bilimi*, 5. Baskı, Adres Yay., Ankara

Yeşilkaya, N., (2020), “John Rawls ve Robert Nozick’in Adalet Üzerine Düşünceleri”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty*, 7/1

Zywicki, T. J., (2014), *Hayek's Jurisprudence: And Ratnapala's Hayek*, November 26, George Mason Law & Economics Research Paper No. 14-63

